

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

ODAK

Haziran 2023- 1
5. Sayı

ORTA DOĞU VE ORTA ASYA-KAFKASLAR ARAŞTIRMA VE UYGULAMA MERKEZİ DERGİSİ

TÜRKLERİN GENÇE
VE ÇEVRESİNDE
GÖRÜNMELEİ

MALKAR ŞAIRİ
GAYSIN GULİYEV VE
AZERBAJCAN
EDEBİYATI

Kaosun Sürekliliği: 20.
Yüzyıl ve 21. Yüzyıl
Başlarında Dünyada
Siyasal ve Sosyal
Gelişmelerin Benzerliği
Üzerine

İRAN İSLAM
DEVİRİMİ İLE
BİRLİKTE
TOPLUMSAL
BELLEĞİN YENİDEN
İNŞASI İRAN SOKAK
İSİMLERİNİN
DEĞİŞTİRİLMESİ

ISSN: 2822-3721

İçindekiler Tablosu

İRAN İSLAM DEVRİMİ İLE BİRLİKTE TOPLUMSAL BELLEĞİN YENİDEN İNŞASI: İRAN SOKAK İSİMLERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ	
MALKAR ŞAİRİ GAYSİN GULİYEV VE AZERBAYCAN EDEBİYATI	
Kaosun Sürekliliği: 20. Yüzyıl ve 21. Yüzyıl Başlarında Dünyada Siyasal ve Sosyal Gelişmelerin Benzerliği Üzerine	
GENCE	
SİBER GÜVENLİK TARİHİNDEKİ DÖNÜM NOKTALARI: TEHDİTLERİN EVRİMİ VE SAVUNMA STRATEJİLERİ	
SİBER DOLANDIRICILIK VAKALARI, TEKNİK-TEORİK SENARYOLAR VE ACI SONUÇLAR: PHISHING, HOAX SALDIRILARINA GENEL BAKIŞ VE ALINABİLECEK ÖNLEMLER	

SUNUŞ

Sevgili Okurlar,

Bu sayımızda sizlere çeşitli konularda titizlikle hazırlanmış makaleler sunmaktan gurur duyuyoruz. İnan İslam Devrimi ile başlayarak toplumsal belleğin yeniden inşasını ele alıyoruz. İnan sokak isimlerinin değiştirilmesi, ülkedeki önemli tarihi olaylara ve kültürel dönüşümlere dair ipuçları sunuyor.

Azerbaycan edebiyatının önemli isimlerinden Malkar şairi Gaysin Guliyev'in eserleri ve edebiyattaki etkileyici duruşu hakkında sizleri bilgilendiriyoruz. Onun şiirlerindeki derin anlamların izini sürüyor, edebiyat dünyasındaki yerini inceliyoruz.

Makalelerimizin bir diğer odak noktası, 20. yüzyıl ve 21. yüzyıl başlarındaki siyasal ve sosyal gelişmelerin benzerlikleri. Dünya genelinde yaşanan kaotik süreçlerin ortak özelliklerini ve etkilerini ele alıyor, tarihin akışında dikkate değer kırılma noktalarını sizlerle paylaşıyoruz.

Gence şehrinin tarihi ve kültürel zenginliklerini sizlere tanıtmaktan mutluluk duyuyoruz. Bu güzel şehirdeki önemli mekanlar, gelenekleri ve yaşamın ritmi üzerine keyifli bir geziye çıkıyoruz.

Teknolojinin gelişimiyle birlikte siber güvenliğin önemi artmıştır. Bu sayımızda, siber güvenlik tarihindeki dönüm noktalarını ve tehditlerin evrimini ele alıyor, savunma stratejileri hakkında bilgilendirici içerikler sunuyoruz.

Ayrıca siber dolandırıcılık vakalarını ve bu tehditlerin teknik-teorik senaryolarını inceliyoruz. Phishing ve hoax saldırılarına dair genel bir bakışla, bu tür saldırılardan korunmak için alınabilecek önlemleri sizlerle paylaşıyoruz.

Dergimizin bu sayısında sizlere güncel ve ilgi çekici içerikler sunma gayretinde olduk. Umuyoruz ki makalelerimiz, ilgi alanlarınıza uygun bilgilerle donanmanıza ve düşünce dünyanızı zenginleştirmenize yardımcı olacaktır.

Katkıda bulunan tüm yazarlarımıza ve siz değerli okurlarımıza teşekkür ediyor, dergimizi ilgiyle okumanızı diliyoruz.

Keyifli okumalar!

Dergi Ekibi

İRAN İSLAM DEVRİMİ İLE BİRLİKTE TOPLUMSAL BELLEĞİN YENİDEN İNŞASI: İRAN SOKAK İSİMLERİNİN DEĞİŞTİRİLMESİ

ÖZET

İlk yerleşim yerlerinin ortaya çıkmasına kadar dayandırılan şehirlere, meydanlara veya sokaklara verilen isimler, toplumların kültürlerinin ve yaşamlarının birer yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi ile birlikte kentleşmenin artması, beraberinde şehirlerde meydan ya da sokak isimlendirmelerinden de öte bina isimlendirmelerini de getirmiştir. Toplumların kendi tarihinde yaşadığı olaylar da dahil kendi kültürlerinin isimlendirilmesi her zaman toplumsal bilinci aktif tutmuş ve tarihi unutturmamıştır. Doğal olarak bu süreçte toplumların yaşantılarının yanında iktidarların etkisi de artmaya başlamıştır. Yapılan her adlandırma aynı zamanda kentin kimliğini de oluşturduğu ve toplumsal belleği de şekillendirdiği için önemini hiçbir zaman kaybetmemiştir. Bu bağlam göz önüne alındığı zaman İran'da sokak, meydan isimlerinin nasıl değiştiği ve İran kent kültürünü nasıl etkilediği, toplumsal belleği nasıl şekillendirdiği merak konusudur. Çünkü, monarşi döneminde İran kısmen laik ve yüzü batıya dönük bir ülke olarak tanımlansa da, İslam Devrimi ile birlikte yönetim biçimi değişmiş ve laiklik bir devlet politikası olmaktan çıkmıştır. İran'da 1979 İslam Devrimi ile yaşanan politik değişim süreci ile birlikte Şah Pehlevi dönemine ait bazı cadde, meydan ve sokak isimleri değiştirilmiş ve ülkenin devrimle beraber geliştirilen yeni misyon ve vizyonuna uygun isimlendirmeler yapılmıştır. Bu gelişmelerle birlikte belleklerde varlığını sürdüren eski düzen yerini yeni ideolojik bir kimliğe/kimliğin inşasına bırakma eğilimi göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: İran, İslam Devrimi, Sokak İsimleri, Toplumsal Bellek

ABSTRACT

The names given to cities, squares or streets, which are based on the emergence of the first settlements, have emerged as a reflection of the cultures and lives of societies. The increase in urbanization with the industrial revolution brought with it the naming of buildings rather than square or street naming. Naming the societies' own cultures, including the events experienced in their own history, always kept social consciousness active and did not make history forget. Naturally, in this process, the influence of governments started to increase along with the lives of societies. Each naming has never lost its importance since it also forms the identity of the city and shapes the social memory. When this context is considered, it is a matter of curiosity

how the names of streets and squares in Iran change and how they affect Iranian urban culture and shape social memory. Because, even though Iran was defined as a partly secular and westward-facing country during the monarchy, with the Islamic Revolution, the government turned into sharia and secularism was completely abolished. With the 1979 Islamic Revolution in Iran, the names of some streets, squares and streets belonging to the Shah Pahlavi period were changed and the old order, which continued its existence in memories, was completely replaced by the new ideological identity by making names in accordance with the new mission and vision of the country developed with the revolution.

Keywords: Iran, Islamic Revolution, Street Names, Social Memory

GİRİŞ

Toplumların belleklerinde canlı olan tarihi kişilikler, savaşların yaşandığı mekanlar, toplumların kendi ülkelerinin kaderini belirlemek için yaptıkları toplumsal hareketler, siyasi ya da askeri güçlerin topluma yaptıkları darbeler ve arttırılabilecek bir çok alanda mekanlar, sokaklar, tarihi yapıtlar, köprüler isimlendirilmiştir. Bu gibi olayların dışında, iktidarların misyon ve vizyonları doğrultusunda da mekanlar isimlendirilmiş, toplumsal bellekte canlı tutulan olayların mekanları da yeniden isimlendirilerek kent kimlikleri şekillendirilmiştir.

Genel kabul gören görüşe göre her kentin kendisine has bir kimliği vardır. Bu kimlik aynı zamanda toplumun belleğinin de bir yansımasıdır. Toplumların belleğinde yer eden bir çok olay ya da olgu ya da kişiler belli mekanlar, sokaklar ya da yapıtlar isimlendirilerek yaşatılmış ve olay ve olguların gelecek kuşaklara aktarılması amaçlanmıştır. Bu isimlendirmeler aynı zamanda kentin de kimliğini oluşturmakta ve yansıtmaktadır.

Tarihin ilk zamanlarından beri yaşanan fiziki mekanlara yönelik yapılan isimlendirmeler ve toplumların belleğinin canlılığı, genellikle iktidarların duruşları ve görüşleri doğrultusunda şekillenmektedir. Bu doğrultuda isimlendirmelerdeki değişiklik ile kent kimliğinin dönüşümü söz konusu olabilmektedir. Toplumsal bellekte canlılığını koruyan olay ve olgular yeni isimlendirmelerle birlikte bir dönüşüme uğramaktadır. Bu dönüşüm, yeni bir olay ya da olgunun canlılık kazandırılması amacına dönük olarak gerçekleşmektedir. Ancak iktidarın ideolojik yaklaşımıyla verilen isimler genellikle değişen iktidar ve beraberinde gelen farklı bir yaklaşıma dayalı olarak yeniden isimlendirme sürecine bağlı olarak değiştirilmektedir. Dolayısıyla iktidarların verdiği isimler, iktidarlık süreci boyunca varlığını sürdürmektedir.

Fiziksel mekana verilen isimler kent kimliğinde de bir değişim yaratmaktadır. Toplumsal bellekte yer alan, canlılığı olan olay ya da olgular yerini yeni olay ya da olgulara bırakmaktadır.

Bu bağlamda İnan'da Şah Pehlevi iktidarının, toplumsal hareket veya bir halk darbesi ile yıkılmasının ardından yeni kurulan İslami rejim ve hükümet tarafından yeni isimlendirmeler yapılmıştır. Şah hükümeti döneminde olumsuz birtakım olayların ve bu olaylara dönük çağrışimleri olan isimlerin değiştirilmesine dönük halkın meydan, cadde ve sokak gibi mekânsal isimlendirmelerde değişikliğe gidilmesine yönelik talepler ortaya çıkmıştır. İsimlendirmelerle ilgili bu talepler ve girişimlerle; ülkeyi terk eden Şah'ın ve ailesinin tüm izlerini silmek ve toplumsal bellekte önemli bir yer tutan acıların anımsatıcısı olan fiziksel mekan isimlerinin değiştirilerek toplumsal belleğin yeniden inşası amaçlanmaktadır.

1. İRAN İSLAM DEVRİMİ VE KENT KİMLİĞİ

Toplumlar ilk çağlardan beri, yaşadıkları mekanları, kendi yaşamlarının, kültürlerinin veya ideolojilerinin sonucu olarak isimlendirmişlerdir. Bu isimlendirmeler, mekana bir kimlik kazandırmış ve mekanın hafızasını her zaman sonraki kuşaklara aktarımını sağlamıştır.

1.1. İran İslam Devrimi ve devrimle birlikte kent kültürünün değişimi

İran'da 1979 yılında gerçekleşen İslam devrimi, 20. yüzyılın en önemli olaylarından birisi olarak tarihteki yerini almıştır. Devrim sadece İran'ı ya da Ortadoğu coğrafyasını etkilemekle kalmamış aynı zaman da dünya siyasi tarihinde de siyasi kırılmalar gerçekleştirmiştir. Devrimin oluşum ve gerçekleşme süreci uzun bir döneme yayılmaktadır. Bununla birlikte devrim, Şiilik temelinde gerçekleşmiştir (Algar, 1990).

Ayetullah el-Uzma Seyyid Ruhullah Musavi el-Humeyni ya da tanınan namıyla İmam Humeyni; Şah Muhammed Rıza Pehlevi'nin İslam dışı yaptırımlarla topluma baskı kurması ve batı diye tabir edilen Avrupalı, Amerikalı ülkeler ile ve Rusya ile sıcak ilişkiler içerisinde bulunması, İslam dininin hükümlerini kaldırması ya da kişilerin inançlarını özgür yaşamasının önüne engeller koyması sebebiyle tepki almaktaydı.

Böyle bir süreçte Humeyni, hem verdiği eğitimlerde, camilerde verdiği hutbelerde, yayımladığı ses kasetleriyle gerekli tepkiyi ortaya koymuş ve ilk andan itibaren İslami bir yönetimin gelmesi gerektiğini, Pehlevi hükümetinin tamamen değişmesi gerektiğini savunmuştur. Bu doğrultuda İran'da cezaevlerine girmiş, sürgüne gönderildiği dönemde önce Türkiye'de Bursa'ya, daha sonra Irak'ın Necef kentine ve oradan da Fransa'ya giderek Paris'te kalmıştır (Fekri, 2011).

1979 yılının Şubat ayında Pehlevi hanedanının ülkeyi terk etmesi ile birlikte halkın girişimleri başarılı olmuş ve Humeyni'nin Tahran'a dönmesi ile devrim gerçekleşmiştir. Humeyni'nin dönüşü ile birlikte resmi rejim değişikliği için referandum yapılmış ve bugünkü rejim olan İslami rejim resmi ideoloji olarak kabul edilmiştir. Ülkenin resmi adı 'İran İslam Cumhuriyeti' olarak değiştirilmiş ve ülkenin bayrağı, renkleri aynı kalmak şartıyla, imgeleri Allahu Ekber yazısı ile değiştirilmiştir (Moazami, 2019).

Dabaşı (2008:161)'ye göre halk için İran İslam Devrimi, çeşitli ekonomik, toplumsal ve ideolojik kaynak ve amaçlardan doğan bir ulusal kurtuluş hareketi olmuştur.

1.2. Cadde, meydan, sokak isimleri ve kent kültürüne etkileri

Sokak, cadde, meydan adları toplumun etkileşimlerinin sağlandığı alanlardır. Mekanlar, yaşanmış olayları somutlaştırarak görünür hale getirmekle beraber aynı zamanda olayları gelecek nesillere aktarmada da büyük bir role sahiptirler. Mekanın kullanıcıları, mekan sayesinde geçmiş ve şimdi arasında bir bağ kurmaktadır. Bu sebeple mekanların isimleri, kentin kimlik yapısında ve toplumun hafızasında önemli bir yere sahiptirler.

Dünya ülkelerinin tamamında kentleşmenin gelişmesi ile birlikte, iletişim ve ulaşım bağlamında adresleri belirleme ihtiyacının sonucu olarak sokak, cadde, meydan, park, kurum binaları ve mimari yapıtlara belirleyici isimler verilmesi doğal bir süreçtir. Bu adlandırılmanın yapılması sürecinde, yerel yönetim otoriteleri ve resmi/egemen ideolojilerin belirleyici rolü olmaktadır çünkü devletler toplumu bir arada tutmak ve devlet üst yapısı da denen resmi ideolojiye bağlılıklarını güçlendirmek ve itaatlerini kolaylaştırmak maksadıyla toplumun benimsediği ortak değer ve olguları vurgulamak ya da canlı tutmak için politikalar izlemektedir. Ülkenin resmi tarihinde ya da toplumun hafızasında yer tutmuş önemli kişilerin, önemli olay ve olguların ya da siyaset, kültür ve sanat, iş dünyası, bilim dünyası gibi ayırt edici çevrelere mensup mühim ve alanına katkılar yapmış ya da yapmakta olan kişilerin de isimleri verilmektedir. Halbwachs (1992:1)'a göre toplumsal hafıza zaman, mekan ve tarihsel koşullara bağımlıdır.

İnsanlar, yaşadıkları mekanları, fiziksel bir gerçekliğin ötesinde hissetmekte, kendi kimliklerini mekanlarına göre şekillendirmekte ve mekan ile aralarında bir bağ kurmaktadır. İnsan ve mekan arasında yaşanan bu tanıma, adlandırma ve anlamlandırma ve kimlik yaratma sürecine “yer kimliği” adını veren Proshansky (1978): “insanın doğal ve yapılandırılmış çevreyle, fiziksel dünyayla ve başka insanlarla ilişkilerinde tercihleri, beklentileri, duyguları, değerleri ve inançları tarafından belirlenen, yerin ve kişinin yapısında birleşen karmaşık bir örüntüdür.” der.

Kent kimliği kavramı, her kentin kendi fiziksel, kültürel, sosyo-ekonomik ve tarihsel sürecinde şekillenen, bünyesinde barındırdığı kimselerin yaşam biçimlerinde oluşturduğu, değişen kent formuna göre kendisini güncelleyen, geçmişten geleceğe uzanan çok yönlü bir bütünlüktür (Kaypak, 2010: 375). Sosyal kültürlerin etkilendiği kent kimliği aynı zamanda kent kimliğinin oluşmasının da ayrılmaz bir parçasıdır.

1.3. Kent kimliği ve toplumsal bellek

Kent kimlikleri uzun süreçler sonucunda oluşmaktadır ve bu oluşum sürecinde, kentin kültür seviyesi, kentin mimari özellikleri, kentin tarihi, kentte yaşanan ve toplumun kaderini etkileyen unsurların oluşması, toplumun kente verdikleri anlamlar ve kentlilerin farklı olan yaşam tarzları bu etkiler arasında sayılabilmektedir. Kent kimliğini kazanmasında ve tanınmasında ki en önemli etkenlerden birisi de, cadde, meydan, sokak adlandırılmaları ya da tarihi kültürel mirasın adlandırılmalarıdır. Örneğin, İstanbul dediğimiz zaman aklımıza Galata Kulesi, Ayasofya Camii, Topkapı Sarayı ve benzeri unsurların gelmesi tarihi kültürel miras adlandırmalarına örnektir ancak yine aynı zamanda İstanbul dendiği zaman İstiklal Caddesi, Beyoğlu, Bebek, Sultan Ahmet Meydanı ve benzeri mekanların da gelmesi İstanbul kentinin kimliğinin göstergesidir. Bu adlandırmalar, toplumsal belleğin geçmiş ile şimdi arasında kurduğu bağdır ve herhangi bir müdahaleye maruz kalmaması durumunda şimdiden geleceğe aktarılabilecek olgulardır.

Toplumsal bellek kimlikten beslenen bir olgudur. Zaman içerisine kimliği oluşturan adlandırılmaların değiştirilmesi, toplumsal belleğinde etkilenip, değişik şekillerde karşımıza çıkmasına sebep olmaktadır. Örneğin, İstanbul'da 15 Temmuz kalkışması sonrası Boğaziçi Köprüsü resmi ideolojinin atılımı ile ismi değiştirilmiş ve 15 Temmuz şehitler Köprüsü olarak yeniden adlandırılmıştır (Boğaziçi Köprüsü'nn Yeni Adı 15 Temmuz şehitler Köprüsü Oldu, 2016). Bu süreç ve yeni adlandırma ile birlikte toplumsal bellek şekillenmiş ve hem İstanbul hem de Türkiye genelinde 15 Temmuz şehitler Köprüsü'nn bize anımsattığı ve o gece ile bugüne aktarılan bir kalkışma ve hayatını kaybeden insanların olması aktarılmaktadır ve bu durum canlı tutulmaktadır. Aynı rnek ülke genelinde değişime uğrayan, park ve meydan isimleri ile de arttırılabilmektedir.

Yeniden adlandırma süreci, mekana yapılan bir müdahale biçimidir aynı zamanda. Geçmişten günümüze, savaşlar, fetihler, devrimler, kalkışmalar, darbeler, resmi ideolojilerin değişmesi gibi farklı etkenlerden dolayı mekanların isimleri değiştirilmiştir. zkan ve Yoloğlu (2005)'na göre mekanların adlandırılması başlangıçta kendiliğinden gelişmiş, dil ile birlikte değişikliklere uğramış ve geçmişten geleceğe aktarılarak mekanın belleğinin taşınması sağlanmıştır. Ancak zamanla kolektif belleğin algı yönetiminde de kullanılmasına zemin hazırlanmış ve adlandırma süreci, bellek oluşurmada siyasi bir araç olarak kullanılmıştır. Sokak, cadde ya da meydan isimlerinin bellekte kendisine yer alması için o ismin, toplumun içerisinden çıkıp aynı zamanda toplum tarafından benimsenmiş olması gerekmektedir. Bu

sebeple de sokak, cadde veya meydan isimlerinin ömrü, yansıttı egemen ideolojilerin kalıcılığıyla doğru orantılıdır (Yoloğlu ve Özkan, 2005).

Alderman (2000:672)'a göre yer isimleri, inşa edilen siyasi ve sosyal kimliklerin korunmasına yönelik girişimler olarak ortaya çıkmakta ve hakim düzeni güçlendirip yeniden üretme veya ona meydan okuyarak güçlendirme aracı olarak da kullanılmaktadır. Bu noktada toplumsal hafızanın, şimdiki ve gelecek zamanlara yönelik şekillendirilmesi ve muhafazasına hizmet eden çeşitli devlet aygıtları mevcuttur. Louis Althusser hakim ideolojiyi üretmek ve korumak işlevine sahip olan bu aygıtlara devletin ideolojik aygıtları olarak adlandırmaktadır. Althusser'e göre temel idolojik aygıtlar şunlardır: edebiyat ve güzel sanatları içeren kültürel aygıtlar, görsel ve yazılı medya gibi iletişimsel aygıtlar, eğitim kurumlarından oluşan eğitsel aygıtlar ve dini kurumlardan oluşan dinsel aygıtlar (Vergin, 2008:93).

2. YÖNTEM VE ANALİZ

2.1. Araştırmanın amacı

Araştırmanın amacı, 1979 İran İslam Devriminden önce, batı olarak adlandırdığımız ve özellikle Rusya, İngiltere ve Amerika Bileşik Devletleri ile iyi ilişkiler içerisinde olan Şah rejimi özelde Pehleviler Dönemine ait başkent ve yönetim merkezi olan Tahran'daki sokak, cadde, meydan isimlerinin İslam Devrimi ile birlikte değişim süreci, yeniden kent kimliği oluşturma serüveni ve İran toplumsal belleğine etkilerini araştırmaktır.

2.2. Araştırmanın problemi

Çalışma, toplumun gidişatını değiştiren ve toplumun hafızasında derin izler bırakan olay ve olgular çerçevesinde yeniden isimlendirme sürecine gidilerek değiştirilen cadde, sokak ve meydan isimlerinin kent kimliği ve toplumsal hafıza bağlamında ele almaktadır. Bu doğrultuda İran'da, kökten yönetim değişikliğine yol açan İslam Devrimi ile birlikte değişen sokak, cadde veya meydan isimlerinin toplumsal belleğin yeniden inşası açısından incelenmektedir.

2.3. Evren, örneklem ve sınırlılıklar

Araştırmanın evreni, İran İslam Cumhuriyeti'ni kapsamaktadır. Araştırmanın örnekleme, ise 1979 İslam Devrimi ile birlikte değiştirilen cadde, sokak ve meydan isimleridir. Araştırmanın sınırlılığı, Tahran şehridir. Sadece başkent Tahran şehrinde yapılan değişiklikler ele alınmaktadır.

2.4. Araştırmanın yöntemi

Çalışmanın ilk bölümünde literatür taramasına başvurulurken analiz kapsamında 1979 İslam Devrimi ile birlikte Tahran'da cadde, sokak ve meydan gibi yer isimlerinin kent kimliğinin yeniden inşası açısından değişen anlamlarına odaklanılmıştır. Bu kapsamda değişen yer isimleri ideolojik yansımaları üzerinden değerlendirilerek yeni bir kent kimliğinin inşası, toplumsal belleğe etkisi üzerinden tartışmaya açılmıştır.

2.5. Analiz

2.5.1. İslam devrimi ile birlikte değiştirilen cadde, sokak ve meydan isimleri

1979 İslam Devrimi ve ilk geçici hükümeti, devrimin de verdiği ilk sıcaklık ile ülke genelinde ve bilhassa da başkent Tahran'da köklü değişiklikler yapmaya başlamıştır. Ancak bu değişiklikler sanıldığı gibi resmi ideolojinin bir dayatması ya da tepeden bir uygulama olarak yapılmamıştır. Zira İran halkı, Şah'ın bütün kalıntılarının Şah'ın gitmesi gibi ülkeden silinmesini istemiş ve bu doğrultuda yapılan başvurular ve toplanan dilekçelerle sokaklar, caddeler, kurumlar ve meydanlar gibi çeşitli mekanların isimlerinin değiştirilmesiyle alakalı olarak geçici hükümete talepte bulunmuştur.

Fiziki mekanlarda isim değişikliği çeşitli yerlerde farklı olaylara bağlı olarak gerçekleşebilmektedir. Bursa'da bulunan Uludağ'ın Bizans döneminden kalma isminin değiştirilmesi bu kapsamda önemli bir örnektir. Osmanlı döneminde de bir süre eski isim muhafaza edilmiştir. Ancak 1925 yılında Dr. Osman Şevki Bey'in hükümete sunduğu öneri ile Keşiş Dağı'nın ismi resmi olarak Uludağ olarak değiştirilmiştir. Kepecioğlu (2010) bu olayı aktarırken, hazırlanan raporda Şevki Bey'in: "Bütün dünya bu dağa Olemp der. Biz ise Keşiş Dağı diyoruz. Garb-i Anadolu'nun en yüksek tepesine çıktım, etrafıma baktım, ne keşiş gördüm ne de derviş. Güzel Bursa bir keşişin altında mustarıptır. Halk bu ismi sevmiyor ve haklıdır. Olemp kelimesi de halkımızın diline uygun değildir. Biz buna, dağın bünyesine en uygun olan bir isim verelim ve Uludağ diyelim." dediğini söyler ve bu öneriyi Mareşal Fevzi Çakmak'ın kabul ettiğini, böylece dağın adının değiştirildiğini belirtmektedir.

Şah Pehlevi hükümetine karşı zafer kazanan ve ülkelerine İslam Devrimini getiren İran halkı, devrimin ilk dönemleri sayılan 21 Nisan 1979 ile 23 Ekim 1980 yılları arasında başkent Tahran olmak üzere, ülke genelinde beş yüze yakın cadde, sokak ve meydan isimlerini devrimin ideolojisine uygun olarak değiştirmiştir.

İslami rejim tarafından da özellikle başkent Tahran'da cadde, sokak ve meydan gibi mekanlarda yeniden isimlendirme işlemleri gerçekleştirilmiş özellikle ülkenin ve kentin yeni

imajına uygun isimlendirmeler yapılmıştır. Örneğin Tahran'da bulunan Şah döneminden kalma Saray Caddesi, Humeyni'nin İslami vahdet politikalarına uygun olarak Filistin Caddesi olarak değiştirilmiştir. Rusya ile kurulan sağlam ilişkiler bağlamında Şah döneminden kalan Stalin Caddesi ise Ruslara karşı vatanını savunan Mirza Küçük Han ismiyle değiştirilmiştir. Şah döneminde ismi Sasani İmparatorluğu Şahı'nın adını taşıyan ve Tahran'ın en işlek caddelerinden birisi olan Şapur Caddesi, İslami devrimle birlikte Vahdet-i İslam-i Caddesi olarak değiştirilmiştir.

1953 senesinde Ajax Operasyonu olarak bilinen ve ilk demokratik olarak seçilmiş olan başbakan Dr. Muhammed Musaddık'ı devirip yerine ülkeyi terk eden Pehlevi Hanedanını getirecek olan operasyonun emrini veren Amerika'nın 34. başkanı olan Dwight David Eisenhower'ın anısına Şah Pehlevi dönemi ismi verilen Eisenhower Caddesi'nin adı yine İslami Devrimle beraber Azadi Caddesi olarak değiştirilmiştir. Azadi kelimesinin Türkçe karşılığı Özgürlük'tür. Amerika'nın 35. başkanı olan John F. Kennedy'nin ismi kendi iktidarı boyunca İran'a yapılan yardımlardan dolayı önemli meydanlardan birine verilmiştir. Devrim sonrasında Kennedy Meydanı, Tevhit Meydanı olarak değiştirilmiştir. Fransa'nın Nobel ödüllü edebiyat yazarı olan Antole France'ın adıyla anılan Antole France Caddesi ise devrimle birlikte Kudüs Caddesi olarak değiştirilmiştir. Yine Bakanlar anlamına gelen Vüzera Caddesi, Halid el-İslambuli Caddesi olarak değiştirilmiştir. Halid el-İslambuli, Mısır Kralı Faruk'u darbe ile indiren diktatör Enver Sedat'ın öldürüldüğü suikast girişimini yapan kişidir. Şah Abbas Caddesi, Filistin Caddesi olarak değiştirilmiştir. Hareketli yaşamı ve ışıltılı geceleriyle bilinen Los Angeles şehrine atfen Los Angeles Caddesi, devrimle birlikte tesettür anlamına gelen Hicab Caddesi olarak değiştirilmiştir. Son İran Şahı Muhammed Rıza Pehlevi'nin üçüncü ve son eşine atfen Fereh Abad Caddesi, devrimle birlikte Bilal Habeşi Caddesi olarak değiştirilmiştir.

İran'ın Şah dönemi bayrağının simgesi olan aslan ve güneş sembollerine biance Şir-ü Hurşid Caddesi, Hilal-i Ahmer Caddesi olarak değiştirilmiştir. 8 Eylül 1978'de Şah Pehlevi'ye karşı yapılan protestolarda, Jale Meyda'nında 64 kişinin öldürülmesi üzerine devrimden sonra meydanın adı şehitler anlamına gelen Şüheda Meydanı olarak değiştirilmiştir. Şah rejiminin başbakanlarından birisi olan Hac Ali Rezmara'ya atfen Rezmara Caddesi, Fedaiyan-i İslam Caddesi olarak değiştirilmiştir. Fedaiyan-i İslam ya da İslam Fedaileri grubu 1946 yılında Şehid Nevvab Safevi'nin önderliğinde kurulmuştur ve Şah'a karşı protestolar döneminde yaptığı suikastlarla gündeme gelmiştir. Amerika tarafından terör örgütü listesine alınan grup aynı zamanda dönemin başbakanı Rezmara'yı suikast ile öldüren gruptur. Şah döneminde, modern eğitimin babası olarak tanıtılan ve Emir Kebir Üniversitesi'ne heykeli dikilen, İran'a Tahran

Amerikan Koleji'ni açan misyoner Samuel Martin Jordan'ın ismiyle anılan Jordan Caddesi, devrimle birlikte Afrika Caddesi olarak değiştirilmiştir. Afrika isminin seçilmesinde misyonerlerin Afrika'ya yaptığı zulümlerin etkisi olmuştur.

İngiltere Kraliçesi II. Elizabeth'in ismiyle anılan Elizabeth Bulvarı, devrimle birlikte Keşaverz Bulvarı olarak değiştirilmiştir. Keşaverz kelimesinin Türkçe karşılığı Çiftçi demektir. Musaddık'ın toprak reformuna karşı çıkan ve İran'ın petrol, demir-çelik ve diğer madenlerini yurt dışına satmaması için ambargo uygulan İngiltere Kraliçesine bianen bu isim verilmiştir.

2.5.2. Yeniden adlandırmaların kent kimlik ve toplum kültürüne yansımaları

1979 İslam Devrimi, İran toplumunun bir çok farklı kesimlerinin Şah'ın gitmesi gerektiği noktasında birleşmesi ve Humeyni önderliğinde toplanması sonucu, duraksız şekilde devam eden protesto gösterileri, Şah'ın baskıları ve meydanlarda yapılan katliamlar üzerine şekillenmiştir. Ülkedeki ekonomik buhran, petrol şirketlerinin İngiliz ve Amerikan denetiminde olması ve toprak reformu gibi köylüyü kalkındıracak hareketlerin önüne geçilmesi sebebiyle, ortak bir hareket ve akıl ile kazanılmış bir devrim olarak tanımlanmaktadır. Zor bir süreçten geçen İran halkı Şah'ın son kalıntıları olarak gördükleri, cadde, sokak, meydan ve benzeri olan mekan isimlerini de değiştirmek için sürekli yazılı başvurular yapmışlardır. İslami Devrimin ilk hükümeti olan geçici hükümet bu başvuruların hepsini kabul etmiş, ilk aşamada beş yüze yakın mekanın ismini değiştirmiş hem de toplumun hafızasına uygun olarak yine toplumun yaşamışlıklarından yola çıkarak ve diğer dünya devletlerine İslami duruşu sergilemek adına özellikle de başkent Tahran'da mekan isimlerini değiştirmiştir. Bu değişiklikler, İslami Devrimin önemli yansımalarından biri olarak görülmektedir.

Tahran'ın başkent olması sebebiyle de özellikle de devrim karşıtı ideolojilerin çağırışımı olarak görülen isimlerin olduğu meydan, bulvar ve cadde isimleri de yine devrimin ruhuna uygun isimlerle değiştirilmiştir. Tahran, 1979 yılı itibariyle yaklaşık bir yıl içerisinde, laik addedilen ve kendilerini demokrat olarak gören Şah rejiminin tüm izlerinden sıyrılma çabasının en görünür örneği olarak isim değişikliğinde önemli bir değişim yaşamıştır.

İslami Devrime uygun yeni bir kent kimliğinin inşası, fiziki mekan isimlerinin değişimi üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmeler ideolojiye bağlı olarak toplumsal belleğin yeniden inşasının somut bir örneğini oluşturmaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünya üzerinde bir çok yerde olduğu gibi İran coğrafyasında da toplumun bir araya gelmesi, kültürün şekillenmesi, coğrafi koşullar ve iklim koşulları bağlamında dilin

şekillenmeye başladığı ilk zamanlardan itibaren mekanlar isimlendirilmeye başlanmıştır. Şehirleşmenin artması, iletişimin kesintisiz sağlanması adres algısını ortaya çıkarmış ve başta sokak, cadde, meydan gibi yer isimlerinin yanında kamu kurumları, mimari yapılar ve hatta binalar dahi isimlendirilmiştir. Bu isimlendirmeler toplumun yaşanmışlıklarından ortaya çıkmıştır. Ancak zamanın değişmesi, büyük olayların yaşanması veya resmi ideolojilerin değişmesi, beraberinde yeniden isimlendirme politikalarının uygulanmasını doğurmuştur. Bu isimlendirmeler, iktidarın varlığını koruduğu sürece kalmış ve sonrasında gelen yeni iktidar yapıları ile birlikte yeniden bir isimlendirme süreci yaşanmıştır.

İran'da Safeviler döneminde, Kaçarlar döneminde, bu devletlerden önceki ilk krallıklar dönemlerinde ve bu devletlerden sonra gelen, son Şahlık dönemi olan Pehlevi hanedanı rejiminde fiziki mekanların yeniden isimlendirilmeleri durumu söz konusu olmuştur. Bu devletler, dönemler ve krallıklar döneminde sadece cadde, sokak ve benzeri isimler değil, bayrak ve başkent isimleri de sürekli değişiklik göstermiştir. Şah döneminden sonra gelen İslam Devrimi de dahil olmak üzere tarihin çeşitli aşamalarında iktidar yapısına ve ideolojisine göre isimlendirme politikaları uygulanmıştır. Ancak İran İslam Devrimi'nin farklarından birisi fiziki mekan isimlerinin değişim talebinin toplumdan gelmesidir. Sadece devrimin ilk yılında, geçici hükümet döneminde İran genelinde beş yüze yakın mekan yeniden isimlendirilmiştir.

Siyasi iktidarların izlediği politikalar gereği mekan isimlerini değiştirmesi süreci, toplumun taleplerinin yanı sıra ve ideoloji temelli olarak görülmektedir. Özellikle de başkent Tahran'da, Şah döneminde yaşanan kaos dönemini hatırlatan meydanların isimleri değiştirilmiş, batılı devletlerle geliştirilen ilişkiler ve politikalar gereği İngiltere, Fransa, Amerika, Rusya ve benzeri devletlerin başkanlarının isimlerinin verildiği cadde, sokak ve meydan isimleri değiştirilmiştir. İsimlendirme politikaları yeni ideolojik yapı etkili olmuştur. İran'da fiziki mekan isimlendirmeleri yeni İran ve ideolojisine uygun bir kent kimliğinin inşasını beraberinde getirmiştir. Yeni İran, yeni Tahran bir yıl gibi kısa bir sürede yeni kimliğini kazanmış ve toplumsal bellekte canlı olan anılar meydanlar, caddeler ve diğer fiziki mekanlarda yaşatılmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla isimlendirme politikaları çerçevesinde ortaya çıkan yeni kent kimliği devrime dayalı ideolojinin yeni bir toplumsal belleğin inşasının da itici gücü olmuştur.

KAYNAKÇA

Algar, H. (1990). *İslam Devriminin Kökleri*, çev. M. Çetin Demirhan, Ankara: Endişe Yayınları.

Alderman, D. H. (2000). "A Street Fit For A King: Naming Places and Comemoration in the American South", *Professional Geographer*, 52 (4): 672-684.

Boğaziçi Köprüsü'nün Yeni Adı 15 Temmuz Şehitler Köprüsü Oldu, (2016), Anadolu Ajansı, (18 Ocak 2021 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/gunun-basliklari/bogazici-koprusunun-yeni-adi-15-temmuz-sehitler-koprusu-oldu/615533> adresinden erişildi).

Fekri, Amir A. (2011). *Tarihsel Gelişim Sürecinde İran Devrimi*, İstanbul: Mızrak Yayınları.

Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory*, University of Chicago Press

Dabaşı, H. (2008). *İran: Ketlenmiş Halk*, çev. Emine Ayhan, İstanbul: Metis Yayınları.

Proshansky, H. M. (1978). "The City and Self-Identity", <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/0013916578102002>, Erişim Tarihi: 12.12.2020.

Kepecioğlu, K. (2010). *Bursa Kütüğü*, Bursa: Bursa Büyükşehir Yayınları.

Kaypak, Ş. (2010). "Antakya'nın Kent Kimliği Açısından İrdelenmesi", *Mustafa Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (54): 373-392.

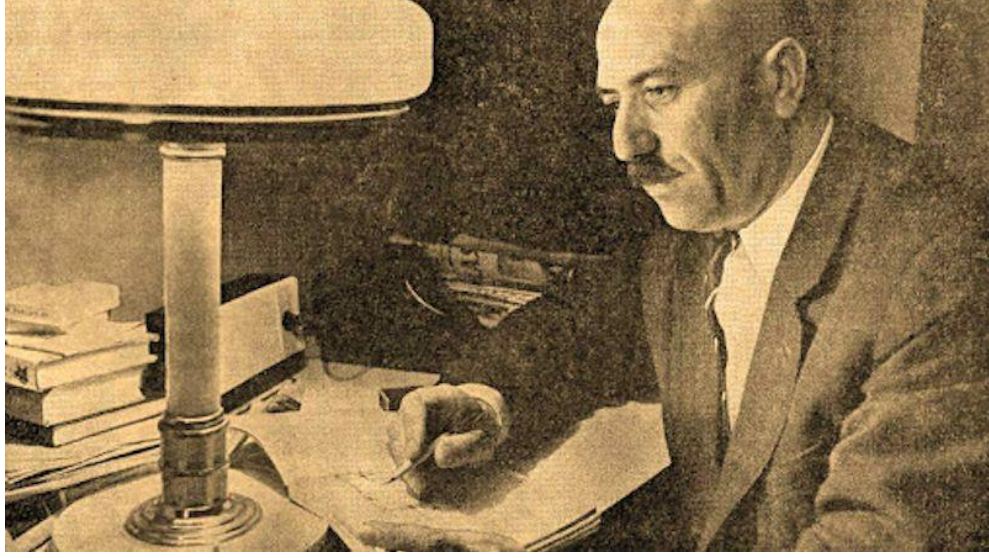
Moazami, B. (2019). *İran'da Devlet, Din ve Devrim*, çev. Bahar Bilgen, İstanbul: İletişim Yayınları.

Özkan, M. ve Yoloğlu, A. (2005). "Bir Bellek Projesi Olarak Sokak İsimlendirilmesi: Ankara Örneği", *Şehir Plancıları Odası Yayınları*, 4: 54-60.

Vergin, N. (2008). *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*, İstanbul: Doğan Kitap.

MALKAR ŞAİRİ GAYSIN GULİYEV VE AZERBAYCAN EDEBİYATI

Aida BABUTCU

Özet:

Milli edebiyatı milli karakterlerden önce onları yazan, çizen yazarların şahsiyetinde arayıp bulmalıyız. Dünya edebiyatı hazinesine milli edebiyatları kazandıran esas özellik budur. Malkar şairi Gaysın Guliyev'in hayatı ve eserleri bunun en güzel örneğidir. Genellikle, biyografilerini ve sosyal-edebi faaliyetlerini incelediğimiz zaman Kafkasların az sayılı halklarını dünya edebiyatı sayfalarında kendilerinden bahsettiren sebebin Gaysın Guliyev gibi nice Kafkasyalı ediplerin milli duruşu olduğunu anlayabiliyoruz.

Kuzey Kafkasya halklarının Azerbaycan'la dostluk ilişkilerinin tarihi kökleri vardır. Çarlık Rusya'sı döneminde başlayan ortak kimlik oluşturma projesi, sonrasında Stalin rejiminin türlü politikaları, proletarya diktatörlüğü dahi Kuzey Kafkasya halklarının manevi-edebi birliğini koparamamıştır.

XX yüzyılda yaşamış malkar şairi Gaysın Guliyev eserleriyle, sağladığı sıkı dostluk ilişkileri ile Türk Dünyası Edebiyatları arasında adeta bir köprü kurmuş, Kırgız yazarı Cengiz Aytmatov'un tabirince desek, dünya edebiyatında Türk Birliğinin bayrağı olmuştur. Gaysın Guliyev'in eserleri hakkında çok yazılmış, geniş coğrafyaya dağılmış ata topraklarını Kafkaslarda tek vücutta yaşatan-yürüten şahsiyeti çok eserlere konu olmuştur. Fakat şairin kaynayan edebi faaliyeti içerisinde uluslararası toplantılar, yazarların kurultaylarındaki görüşmeleri, dünya edebiyatı şair ve yazarları ile o cümleden Türk kültür-sanat insanları ile kurduğu, pekiştirdiği edebi ilişkiler aile bireylerinin anlatıları veya yakınlarının hatıraları ile sınırlı kalmış, şairin kendi arşiv bilgilerine dayanarak bazı yabancı kitap bölümlerinde bahisler açılmışsa da, Türk müellifleri tarafından teferruatlı kaleme alınmamıştır. Çalışmamızda Gaysın Guliyev'in Azerbaycan edebiyatına yaklaşımı ve Azerbaycan yazarları ile (Samed Vurgun, Süleyman Rüstem, Mirza İbrahimov, Nebi Hazri, Cabir Nevruz, Neriman Hasanzade, Tofik Bayram, Vilayet Rüstemzade ve b.) münasebetleri üzerinde durulacaktır. Kabardin-Malkar Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi'nde 852 sayılı arşivde, Azerbaycan Cumhuriyeti M.F.Ahundov adına Merkezi Devlet Kütüphanesi Arşivi'nde Gaysın Guliyev ve Azerbaycan edebiyatı ilişkilerine ışık tutan bilgiler muhafaza edilmektedir, ayrıyeten dönemin çeşitli matbu organlarında (Edebiyat gazetesi, Vışka, Literaturnaya Rossiya) Azerbaycan yazarları tarafından Gaysın Guliyev hakkında kaleme alınmış fikir-sanat yazıları da konuya yardımcı olmaktadır.

* Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kayseri/ Türkiye, aidababutcu@erciyes.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9606-2086>.

Anahtar Kelimeler: Gaysın Guliyev, Kırgız, Azerbaycan, Ahundov, Vışka

Abstract:

We must seek and find national literature in the personality of the authors who wrote and drew them before the national characters. This is the main feature that brings national literatures to the world literature treasury. The life and works of the Malkar poet Gaysın Guliyev are the best examples of this: it is the symbol of the great spirit of the small people. When we examine their biographies and social-literary activities, we can understand that the reason why Caucasian peoples are mentioned in the pages of world literature is the national stance of many literary figures such as Gaysın.

The friendly relations of the peoples of the North Caucasus with Azerbaijan have historical roots. The project of creating a common identity that started in the period of Tsarist Russia, then the various policies of the Stalin regime, and even the dictatorship of the proletariat could not break the spiritual-literary unity of the peoples of the North Caucasus.

The Malkar poet Gaysın Guliyev, who lived in the XX century, has almost established a bridge between the Turkish World Literatures with his works and close friendship relations, In the words of the Kyrgyz writer Chingiz Aitmatov, it has become the flag of the Turkish Union in world literature. Much has been written about Gaysın Guliyev's works, and his personality, who kept his ancestral lands scattered in a wide geography alive in one body in the Caucasus, has been the subject of many works. However, in the intense literary activity of the poet, the international meetings, the meetings of the writers in the congresses, the literary relations he established and reinforced with the poets and writers of world literature and Turkish culture and art people in that sentence were limited to the narratives of his family members or the memories of their relatives. Although bets were made in some foreign book chapters based on the poet's own archive information, they were not written in detail by Turkish authors. In our study, Gaysın Guliyev's approach to Azerbaijani literature and his relations with Azerbaijani writers (Samed Vurgun, Suleyman Rustam, Mirza İbrahimov, Nebi Hazri, Cabir Nevruz, Neriman Hasanzade, Tofik Bayram, Vilayet Rustamzade and etc.) will be emphasized. Information that sheds light on the relations between Gaysın Guliyev and Azerbaijani literature is preserved in the archive numbered 852 in the Central State Archive of the Kabardino-Balkar Republic, and also in the archives of the Central State Library named

M.F.Akhundov of the Republic of Azerbaijan. In addition, the intellectual and artistic writings about Gaysın Guliyev by Azerbaijani writers in various printed organs of the period (Literary newspaper, Vyshka, Literaturnaya Rossiya) also help the subject.

Keywords: Gaysın Guliyev, Kyrgyz, Azerbaijan, Akhundov, Vyshka

Giriş:

Milli edebiyatı milli karakterlerden önce onları yazan, çizen yazarların şahsiyetinde arayıp bulmalıyız. Dünya edebiyatı hazinesine milli edebiyatları kazandıran esas özellik budur. Malkar şairi Gaysın Guliyev'in hayatı ve eserleri bunun en güzel örneğidir: küçük halkın büyük ruhunun simgesidir o. Biyografilerini ve sosyal-edebi faaliyetlerini incelediğimiz zaman Kafkas halklarını dünya edebiyatı sayfalarında kendinden bahsettiren sebebin Gaysın gibi nice ediplerin milli duruşu olduğunu anlayabiliyoruz. Ayrıyeten, Türk soylu Kafkas halklarının inançlı, asil-görgülü, muhafazakâr, mücadeleci ortak ruhlarıyla bağdaşmış sıcak edebi ilişkilerinin dünya edebiyatına ve bilimsel yaklaşımlara kattığı aynı coğrafyada sosyal yapılanma, dil, din, örf, fikir birliği, insan hakları, özgürlük düşüncesi onların tarihi-kültürel mukadderatını da milli edebiyat çerçevesinde ele almanın doğruluğunu göstermektedir. Diğer yandan, genel olarak Kafkaslar kültürel çeşitliliğe sahiptir ve Kafkaslar'da edebiyat demek burada sadece soy birliğine sahip halkların bedii yapıtlarını ayrıca değil, aksine aynı coğrafyayı paylaşan bütün halklarla sıkı kültürel temasların neticesinde meydana getirilmiş edebiyat olarak düşünmek de durumu farklı boyutlara taşımaktadır. Bu da bir gerçektir ki, Türk Dünyası Edebiyatları müfredatının bir parçası bildiğimiz Kafkaslardaki soydaşlarımızın edebiyatı kimlikleriyle yoğunlaşmış değerleri sözü geçen coğrafyada yaşayan bütün halkların sözlü ve yazılı geleneğinin temel fikri-bedii örüntüsüne dönüştürebilmiştir.

Kuzey Kafkas halklarının dostluk ilişkilerinin tarihi kökleri vardır. Azerbaycan'ın tanınmış yazarları-mütefekkirleri Mirza Fetali Ahundov ve Hasan beg Melikov (Zerdabi), kabardeylerden

Kazanokue Jabağı ve Őora Nogmov, malkarlardan Misost Abaev, Hanife Abaeva ve Kazım Mećiev Kafkas halklarının birliği ve dayanıŐmasının savunucusu olmuŐlardır. Hatta malkar kızı Hanife Abayeva Azerbaycan milli basınının kurucusu Türk ođlu Hasan Bey Zerdabi'nin vefakr eŐi ve birlikte omuz omuza bu coğrafyada aydınlanma faaliyetlerinin giriŐimcisi olmuŐlardır. Malkar Őairi Gaysın Guliyev de bu tarihi geleneğin devamcılarındandır.

Gaysın Guliyev eserleriyle, sağladığı sıkı dostluk iliŐkileri ile Türk Dünyası Edebiyatları arasında adeta bir köprü kurmuŐ, Kırgız yazarı Cengiz Aytmatov'un tabirince desek, dünya edebiyatında Türk Birliđinin bayrağı olmuŐtur. Gaysın Guliyev'in eserleri hakkında ćok yazılmıŐ, geniŐ coğrafyaya dađılmıŐ ata topraklarını Kafkaslarda tek vücutta yaŐatan-yürüten Őahsiyeti ćok eserlere konu olmuŐtur. Fakat Őairin kaynayan edebi faaliyeti ićerisinde uluslararası toplantılar, yazarların kurultaylarındaki görüŐmeleri, dünya edebiyatı Őair ve yazarları ile o cümleden, Türk kültür-sanat insanları ile kurduğu, pekiŐtirdiđi edebi iliŐkiler aile bireylerinin anlatıları veya yakınlarının hatıraları ile sınırlı kalmıŐ, Őairin kendi arŐiv bilgilerine dayanarak bazı yabancı kitap bölümlerinde bahisler aćılmıŐsa da, Türk müellifleri tarafından teferruatlı kaleme alınmamıŐtır.

Azerbaycan aydınlarından tanınmıŐ yazar Sabir Rstemhanlı gazete görüŐmelerinin birinde sanat dostu Gaysın Guliyev hakkında bahsederken teessüfle onun Azerbaycan yazarları ile dostluk münasebetlerine ıŐık tutacak belgelerin elde bulunmadığını, Őairin oğlundan babasının arŐivindeki bazı bilgileri kendisine aktarmayı rica ettiğini dile getirmiŐti (<https://axar.az/news/yazarlar/225193.html>) Bunun zerine araŐtırmalara giriŐtiđimizde Kabardin-Malkar zerk Cumhuriyeti'nin baŐkenti Nalćık'te Merkezi Devlet ArŐivinde G.Guliyev'in 852 sayılı arŐiv dosyasının bulunduğunu đrendik. Őairin mektuplaŐmaları, hatıra yazıları, eserlerinin nüshaları ve d. Özel belgeler, evraklar burada muhafaza edilmektedir. ArŐiv hakkında 1990-2000'li yıllarda G.Guliyev'in hayatı ve eserleri üzerine jübile monografileriyle tanınmıŐ Efendiyev'lerin yazılarından bilgi alabiliyoruz, baŐka sözle Efendiyev'ler arŐiv yönetiminin himayesinde Őairin 80 ve 90 yıllık jübilesi ićin hazırladıkları seri yayınlarında bahsettiğimiz arŐivin belgelerini esasen yayınlamıŐlar. Biz bu monografileri tek tek inceleyerek Azerbaycan edebiyatına değinen belgeleri bir araya getirdik ve bir baŐlık altında yazıya aldık. (фендиева, 2008)

1. Gaysın Guliyev'in hayat yoluna kısa bakış

Gaysın Guliyev'in hayat yolu hakkında kısaca bahsetmek gerekirse, kendisi 1917 yılında bugünkü Kabardin-Malkar zerk Cumhuriyeti'nin sınırları ićinde bulunan Yukarı ćegem'deki Juvungu köyünde dođmuŐ büyümüŐtür. Aile soyağacı nesillerdir bu topraklarda yaŐamıŐlardı. Ruslar babasının adına istinaden Őairi Kaysın Őuvayević Kuliyeve, Malkarlar Gaysın Guliyev'i, Türk Dünyası ise Gaysın Guli veya Gaysın Guliyev olarak tanımıŐtır. Őairimiz sülalesinin görenekleri ve dağlı adetlerine göre at sırtında tabiatla ić iće yetiŐmiŐtir. Bu sebeple ćocukluđundan halk Őiirine heves göstermiŐ ve ćok hikye, destan, Őiir öđrenmiŐ, ezberlemiŐti. Ortaokulda iken Őiir yazmaya baŐlamıŐ, "Eski Malkar'a" adlı Őiiri 1934 yılında "Kara Halk" gazetesinde yayımlanmıŐ ilk matbu kalem tecrübesi olmuŐtu. Genć Gaysın'ın dnyogrŐnn olgunlaŐmasında Moskova muhitinin rolü büyük olmuŐtur. 1935 yılında Lunaćarski adına Devlet Tiyatro Sanatı Enstitüsü'nde eğitim aldığı yıllarda akŐamları SSCB Yazarlar Birliđi'nin nezdindeki Edebiyat Enstitüsü'nün edebiyat kurslarına dinleyici olarak katılıyor. Burada dönemin nl Őair ve yazarlarıyla tanıŐıyor, edebiyat yolunun ilk basamaklarını hazırlıyor, edebi-kültürel anlamda kendini geliŐtiriyor. İŐte Moskova eğitimi ve edebi camiasındaki tutumu, yaklaŐımları onu 1937 yılının Stalin kırımından kurtarmıŐ oluyor. 1940 senesinde G.Guliyev vatanına dönerek edebiyat đretmenliđi yapar, Őiirlerini yazar ve yayımlattırır. II Dünya SavaŐı'na katılıyor, ćeŐitli makale, mektup ve araŐtırma yazıları yazıyor. SavaŐ sonrası yurduna dönüŐünde halkının Kuzey Kazakistan'a sürgün edildiğini öğrenince devlet dairelerinden gönüllü halkının yanına sürgüne gönderilmesini talep ediyor. SSCB Yazarlar Birliđinin btm teŐebbüslerine rağmen Gaysın artık Kırgızistan'ın BiŐkek Őehrine

taşınmış ailesinin yanına gider ve şairin ileriki faaliyetlerini yönlendirecek, besleyecek 14 yıllık sürgün hayatı başlar. Burada genç Cengiz Aytmatov'la tanışır, onun edebiyat dünyasına girmesine vesile olur, savaşın ve sürgünün acılarını yansıtan, millet, vatan terennümlü şiirlerine basın yasağı getirilir, hâkim daireler tarafından gözaltına alınır ve s. Artık sürgün dönüşünde şiir kitaplarının milyonluk tirajlarıyla dünya halkları tarafından tanınan, sevilen Gaysın Guliyev çeşitli devlet ödülleri almış, sıkı arkadaşlıklar kazanmıştı. Şairin kitapları arasında “Janngı kitap” (Yeni kitab), “Gök çınarla” (Göy çınarlar), “Yaralı taş” (Yaralı taş), “Üyügüze igilik” (Evine iyilik), “Çumla gızaradılar” (Kızılçıklar kızardılar), “Jer kitabı” (Yerin kitabı) adlı şiir topluları içinden eserleri dünya dillerine tercüme edilmiştir. Milli ve edebi duruşu ile dünya edebiyatında sadece malkarların değil, Türk dünyasının gururu olan G.Guliyev 1985 yılı Haziran'da eski hastalıklarından birinin nüksetmesi sonucu ebediyete kavuşmuştur. Mezarı yurdu Çegem'de doğduğu büyüdüğü evin bahçesinde.

2. Gaysın Guliyev ve Azerbaycan Edebiyatı

G.Guliyev'in şair tabiatını tamamlayan, şahsiyetinin esas özelliklerini ortaya çıkaran çizgilerden en önemlisi arkadaşlıklarıdır.

Kafkasların koca yurdu, beşiği Azerbaycan'ın esrarengiz tabiatı ve illerinin maddi-manevi kültürel birikimi hakkında hatıralarında uzun uzun bahisler açan Gaysın Guliyev yerli halkla ve bölgenin medeniyet insanları ile görüşlerinden severek, milli ve edebi zevkle sohbet açmış, duyduğu gönül neşesini şiirlerine de yansıtmıştır: “İhtiyarlar ve akşam” (1965), “Üstatlar” (1966), “Sabır” (1964) adlı şiirleri örnek getirilebilir.

Gaysın Guliyev'i Azerbaycan edebiyatına bağlayan değerler öncelikle klasik edebiyatımızın Nizami Genceli, İmadeddin Nesimi, Hatayi, Fuzuli gibi mutasavvıflarıdır. Gaysın Guliyev bu üstatların bediiyatını derinden benimsemiş, füsunkâr kelimelerini ve tasavvufi görüşlerindeki ruhun tekâmülü, sevilenin güzelliğini anlamının katmanları, birey ve toplum ilişkisi, kardeşlik, dayanışma, hür irade ve b. konuları sık sık şiirlerinde istifade etmiştir. Esinlendiği bu klasiklerin görüşleri ile Gaysın konuşmalarında ve bedii terennümlerinde hep şunu savunmuştur: “Eğer arkadaşsız yaşıyorsan, yaşadım zannetme; eğer vefalı, iyi, itibarlı, mert dostların varsa, bil ki, bir değil, bir kaç hayatı yaşadın.”

1961 yılında Azerbaycan'ın Gence şehrinde düzenlenmiş Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin Edebiyat Günlerine Gaysın Guliyev başkurt şairi Mostay Kerimle birlikte katılmış ve birkaç yıl sonra teessüratlarını dönemin gazetelerinin birinde şöyle ifade etmişti: “Biz birlikte Nizami türbesinde olduk. İkimiz de yürek sözlerimizi yazdık. Şarkın bu büyük üstadına duyduğumuz sevgiyi, saygıyı dile getirdik. Orada cami avlusunda Nizami'nin yaşıtı olan yaşlı bir çınar gövdesi gördük. 800 yıl civarı yaşlı olan bu ağaç gövdesi daha hala canlı duruyor, yeşeriyordu. Nizami şiirleri de aynı bu ağaç gibi canlıdır.” (Кулиев, 1965)

Azerbaycan okurunu Gaysın Guliyev'in eserleriyle buluşturan kişi Azerbaycan'ın merhum şairi, çevirmen Vilayet Rüstemezade'dir. Borçalı'lı şair Vilayet Rüstemezade (1937-2001)1956 yılında bir ilçe gazetesinde yayımlanmış “Dut kütüğü” şiiri ile edebiyata gelmiş, 3 şiir toplusu (“Ohu bülbülüm”, “Kalbimin gözü ile”, “Ağlama muhabbetim”), tercüme eserleri, edebiyat öğretmenliği ve editörlüğü ile Azerbaycan edebiyatı tarihinde yer almıştır.

(https://az.wikipedia.org/wiki/Vilay%C9%99t_R%C3%BCst%C9%99mzad%C9%99/

<http://zim.az/unutsaq-unudulariq/3427-ruhun-ad-olsun-vlayt-rstmzad.html>)

Yine 1961 yılında halen Moskova'da M.Gorki adına Edebiyat Enstitüsü'nde eğitim görürken Vilayet Rüstemezade Merkezi Yazarlar Evi'nde düzenlenmiş bir kutlama gecesine katılmış ve burada malkar şairi Gaysın'la tanışmıştı. O dönemde artık ünlü olan G. Guliyev bu genç şairle itinalı bir şekilde ilgilenmişti. Aralarında 20 yaş fark olmasına rağmen derin dostluk münasebetleri edebi müstevide aksetmiş, G.Guliyev'in şair ruhuna çok yakın bulunduğu V.Rüstemezade Guliyev'in şiirlerini önce Azerbaycan Türkçesine çevirerek yayımlamış, 1965 yılında ise tanınmış Azerbaycan şairlerinin (Hüseyin Arif ve Mehmet Araz) tercümesinde Guliyev'in “Yaralı taş” adlı şiirler kitabının baş editörü olmuştur. Kitap yayımlandıktan

hemen sonra ünlü Azerbaycan şairi Nebi Hazri (1924-2007) “Edebiyat gazetesi”nin Nisan sayısında eser hakkında inceleme yazısı (*resenziya – A.B.*) ile yorumlarını edebi muhitte paylaşıyor: “Gaysın Guliyev’in “Yaralı taş” kitabı bir daha inandırıyor ki, bu dağlar oğlunun sanatı dağ akınları gibi kaynar, asırlık çınarlar gibi müdrik, karlı zirveler gibi tertemiz, Alp çimenleri gibi engindir. Gaysın Guliyev neslinin insanları, malkar halkı ile gönülden samimiyetle konuşmasını iyi başarıyor ve bu şekilde diğer kardeş halkların da gönüllerine yol bulabiliyor.” (Хазри, 1965) N.Hazri Guliyev’in şiir sanatı ve dostluğu ile gurur duyduğunu yazışmalarında hep vurgulamıştır ve meslektaşına bazen *Elbrus* diye hitap ederek onurlandırmıştır.

Nebi Hazri’nin yukarıdaki yazısına devam olarak 10 sene sonra tanınmış Azerbaycan şairi Neriman Hasanzade “Kule” gazetesinde benzer üslupta Gaysın Guliyev’in insani nitelikleri ve şairlik marifetleri üzerine “Dağların nağmekârı” düşünce yazısını yayımlamıştır. (Гасанзаде, 1975) Ayrıca, N.Hasanzade ile G.Guliyev arasında samimi dostluk ilişkilerinin olduğunu Nalçık arşivindeki farklı içeriklerde kutlama mektuplarından anlayabiliyoruz. Örneğin, 29 Temmuz 1972 tarihli mektubunda N.Hasanzade şöyle yazıyordu: “Sevimli Gaysın, dün sizin doğma sesinizi duyduk, meşhur bıyıklarınızı ve gülüşünüzü gördük. TV programı bütün ülkemize yayımlanıyordu. Bizim 8 No.lu hanemizde bu sebeple büyük bayram idi. Azerbaycan’da sizin yeni şiirlerinizin tanıtımı başlamıştır. Kutluyorum ve hasretle sarılıyorum. Sizin Neriman Hasanzade.” (Эфендиева, 2008)

Yine bu senelerde yukarıda andığımız V.Rüstemezade şair kardeşinin şiirlerini çevirerek Azerbaycan’da yayımlamakta devam etmiş, hatta 1973 yılında Guliyev’in daveti üzerine Malkar yurdu Çegem’i ziyaret ettikten sonra büyük heves ve heyecanla şairin “Yerin kitabı” adlı şiirler toplusunu da çevirmeye başlamıştı. Elbette, Gaysın Guliyev ve Vilayet Rüstemezade arasındaki bu samimi dostluk münasebetleri dönemin Sovyet matbuatına da yansımıştı.

Bütün Türk Dünyasında “El bilir ki, sen menimsen..” mısralarıyla başlayan meşhur “Azerbaycan” adlı şiirin ustası Samed Vurgun’un (1906-1956) şahsiyeti, edebi faaliyeti, şiirlerindeki halk dehası ve üslubu her zaman Gaysın Guliyev’in ilgi odağında bulunmuş, henüz gençlik yıllarında hocası saydığı bu üstat şairle bizzat tanışma fırsatı yakalamıştı. Yıllar sonra eski günlerin anıları içerisinde Azerbaycan şairinin ölümünden müteessir olan malkar şairi “İzin ver, hüzün, kelimelere döküleyim”,- diyerek “Ne çok erken gittin” başlıklı şiiriyle Kafkasların fahri şairini sevgi, saygı ve minnet dolu mısralarla anmıştı:

*Yirmi yıldır arıyorum seni,
Bulamıyorum.
Sesleniyorum, fakat cevap yok.
Bahar geliyor kışın ardından,
Sırası gelince yine gitsin diye.
Ne kadar hazin!*

*Ufuklarda ağarır zirveleri Kafkas’ın
Senin sağlığında olduğu gibi.
Onlar dostluklara, kadere vefalıdırlar,*

Ya sen, neden onları erken terk ettin. (Al. Haldeev’in Rusçasından tercüme) (Эфендиева, 2008).

Sene 1975 Ekim ayında Bakü’de düzenlenmiş Azerbaycan Sovyet Edebiyatı günlerine davetli olmuş Gaysın Guliyev Vurgun’un mezar üstü anıtı başında kitle karşısında durmadan kendi şiirlerini okumuş, Azerbaycan Devlet Televizyonu programlarında şairin duygularını heyecanla paylaşmış, onursal katılımına göre dönemin Ali Sovyet’inin mükâfatı ile ödüllendirilmişti.

1960-70’li yıllarda Azerbaycan’da çıkan “Edebiyat gazetesi”, “Azerbaycan Gençleri” gazetesi, “Gençlik”, “Edebi Azerbaycan” dergileri sayfalarında Gaysın Guliyev’in edebi faaliyeti ve eserlerine geniş yer vermişti. Bu dönemlerde Azerbaycan’ın Gençlik yayınevinde ünlü şairimiz Tofik Bayram (1934-1991) tarafından kardeş edebiyatların şairlerinin toplu antolojisi hazırlanırken Karaçay-Malkar edebiyatından Gaysın Guliyev’in şiirlerine de yer ayrılmıştı.

---

* Not: Bu şiir 1976 yılında Azerbaycan matbuatında “Ulduz” dergisinin 9. sayısında “*Seni axtarıram*” (Seni arıyorum) adıyla yayımlanmıştır.

Yine aynı yıllarda 1973'te Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin üyesi, edebiyatçı-şair Kasım Kasımlı (1923-1993) G.Guliyev'e mektupla müracaat ederek Azerbaycan Edebiyatı Tarihinin yeni merhalesini oluşturanlardan biri, Yazarlar Birliğinin başkanı çalışmış, ünlü yazar ve eleştirmen merhum Mehdi Hüseyin (1909-1965) hakkında doğumunun 65 yıllık jübilesi için hatıra kitabının hazırlandığını bildirmiş, malkar şairinin üstat yazarla ilgili hatıralarını yazılı olarak paylaşmasını rica etmişti. Elbette, G.Guliyev hatıra kitabına içten duygularıyla katkıda bulunmuştur.

Gaysın Guliyev Azerbaycan'ın sosyal-kültürel hayatının bir parçası olmuş kalem sahibidir. Devlet ehemmiyetli bütün etkinliklere davet edilmiş, onursal kurul üyeliği yapmış, hep protokolda yer almıştır. Azerbaycan'ın sovyetleştirilmesinin ilk yıllarından başlayarak proletaryaya ait bir sanat oluşturmak amacı jübile etkinliklerini de büyük ölçüde etkilemişti. Milli mirasımıza özgün ve özgür yaklaşımlar söz konusu olamazdı. Yalnız dönemin devlet erkânından siyasetçi ve bilim insanı Veli Ahundov'un teklif ve teşebbüsleri sayesinde 1968 yılında büyük Azerbaycan şairi Molla Penah Vâkıf'ın 250 yıllık jübile toplantılarının sırası ile Bakü, Şuşa ve Moskova'da gerçekleştirilmesi önemli hadise idi. Bu toplantıya Türkiye, İran, Irak, Sudan, Romanya, Polonya, Küba, Almanya ve b. ülkelerden davetliler arasında Kabardin-Malkar Özerk Cumhuriyetinden Gaysın Guliyev de vardı. Malkar şairi bu toplantıda Vâkıf şiirlerinin doğallığını, üslubunun mahalli özelliklerini, Azerbaycan edebiyatının pek çok üstadının Vâkıf pınarından beslendiğini vurgulamış, kendi şiirlerinden bir parça okumuştur.

G.Guliyev'in arşivindeki belgelerden Azerbaycan şiirinin yeni nesil şairlerinden sayılan Süleyman Rüstem'le (1906-1989) arkadaşlığından haberdar oluyoruz. G.Guliyev Rüstem'i bir edebiyat büyüğü - aksakalı olarak her daim saygıyla anmış ve eserlerinden istifade ettiğini halkla görüşlerinde, TV programlarında dile getirmişti. 1974 yılında "Yerin kitabı" şiirler toplusuna göre G.Guliyev SSCB devlet ödülü aldığında adresine gelen çok sayıda tebrik mektupları arasında S.Rüstem'in de samimi mektubu vardı. 1976 yılında ise S.Rüstem'in 70 yıllık jübile toplantısına Azerbaycan dramaturgu ve senaristi İmran Kasımlı'nın (1918-1981) daveti üzerine G.Guliyev de teşrif getirmişti. (Эфендиева, 2008)

Azerbaycan'ın ünlü yazarlarından Mirza İbrahimov (1911-1993) Gaysın Guliyev'in şahsiyetini ve edebi faaliyetini her daim yüksek değerlendirmiştir. O zamanlar M.İbrahimov Azerbaycan Yazarlar Birliği'nin kâtibi görevini yürütüyordu. Guliyev Bakü ziyaretlerinin birinde M.İbrahimovla tanışmıştı. Malkar şairi kalem arkadaşı M.İbrahimov'un edebi kişiliğine her zaman derin saygı ve hassasiyetle yaklaşmıştı. 1981 yılı Eylül ayında Özbekistan'da şair ve bilim insanlarının konferansında bulunmasına rağmen, G.Guliyev üstat M.İbrahimov'un 70 yıllık jübile toplantısına aldığı davete tereddütsüz katılım sağlamıştı. Burada o Azerbaycan edebi muhitindeki dostlukları ve şiirinin ilhamı olmuş Azerbaycan kaynakları hakkında samimi konuşma yapmıştı.

Gaysın Guliyev Azerbaycan edebi muhiti tarafından her zaman dostça karşılanmıştır. Sadece şair-yazarlar değil, edebiyat bilimcileri ile sıkı temasları hakkında arşivindeki mektuplardan bazı bilgiler elde ediyoruz. Azerbaycan Bilimler Akademisi Nizami adına Edebiyat Enstitüsü başkanı Ord. Prof. Mehmet Cafer (1909-1992), başkan yardımcısı Ord. Prof. Kemal Talıbzade (1923-2006), Ord. Prof. Aziz Mirahmedov (1920-2002), Ord. Prof. Feyzullah Kasımlı (1898-1976), Prof.Dr. Aziz Şerif (1895-1988), Prof.Dr. Gulu Halilov (1930-1995) ve diğer sahalarda tanınmış nice bilim adamları Gaysın Guliyev'in şahsen tanıdığı, yazıştığı, kitaplarını hediye ettiği soydaşları olmuşlardır. Örneğin, sene 1976'da Gaysın Guliyev "Ağaç böyle büyür" kitabını mektubuyla birlikte bir zamanlar Moskova'da tanıştığı Aziz Şerif'e hediye göndermiş, buna karşılık A.Şerif samimi üslupta bir mektupla şöyle cevap vermişti: "*Azizim ve yurttaşım Gaysın Ağ! Zamira Bayramkulova * nazik mektubunuzu ve kıymetli hediyeiniz "Ağaç böyle büyür" kitabınızı bana ilettiler. Lütfen samimi şükranlarımı kabul ediniz. Sizin konuşmanız – hala aynı şiiriniz gibi samimi, Kafkas edalı, ilham verici ve bilgece. Beni ateşli hayranlarınızdan biri ve parlak edebi istidadınızın değerlendircisi olarak görmenizi istirham ediyorum. Size ve ailenize en içten sağlık ve mutluluk dileklerimi iletıyorum, efendim. Sizin Aziz Şerif, Moskova.*" (1976, 28 Mart) (Эфендиева, 2008)

Malkar şairinin tanınırlığı arttıkça Azerbaycan matbuatı sayfalarında öncül şair ve eleştirmenler Gaysın Guliyev hakkında sürekli Azerbaycan Türkçesi ve Rusça düşünce yazıları yayımlanmış, Azerbaycan'ın farklı bölgelerinden okurlar şaire mektuplar ünvanlamışlar. Azerbaycan halkı öz oğlu

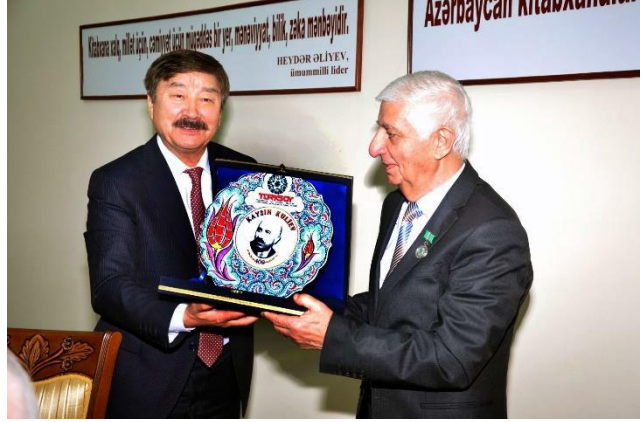
---

* Kimliği hakkında bilgi verilmiyor. İhtimal ediliyor ki, aslen karaçaylı olan meşhur Bayramkulova'lar neslinden birisidir.

gibi Gaysın'ı sevmiştir. Elbette, şair bütün mektuplara yoğun çalışmalarına rağmen, kibarca cevap vermiştir.

G.Guliyev'in vefatından sonra arkadaşları onunla ilgili hatıralarını matbuat sayfalarında paylaşmış, ailesine başsağlığı mektupları ileterek dağlar oğlunun ayrılığını hüznle yâd etmişler. Bu mektuplar, yazılar şairin şahsi arşivinde muhafaza edilmektedir.

2017 yılında Gaysın Guliyev'in doğumunun 100.yıldönümünde TÜRKSOY sırası ile post Sovyet cumhuriyetlerinde şairi anma programları teşkil etmiştir. Azerbaycan'da, Kırgızistan'da, Kazakistan'da.. Azerbaycan'da bu münasebetle Gaysın'ı şahsen tanımış arkadaşlarına TÜRKSOY Gaysın Guliyev madalyası takdim etmiştir.

TÜRKSOY Genel Sekreteri Prof. Düsen Kaseinov Gaysın'ın eski arkadaşlarından Neriman Hasanzade'ye ödül verirken

Jübile kutlamaları aynı yılda şairin memleketinde de düzenlenmiş, buraya Azerbaycan'ın tanınmış yazarı, milletvekili Sabir Rüstəmhanlı davet almış, minnet ve şükran dolu konuşmasıyla, G.Guliyev'e yazdığı şiiri ile bütün Karaçay-malkarları, katılımcıları duygulandırmıştı. Gaysın Guliyev'in çağdaş Azerbaycan Edebiyatı'nda devam eden ölmez hatırasını, onun Elbrus dağı kadar yüce şahsiyetini ve hayat yolunu yansıttığı için Azerbaycan Türkçesiyle yazılmış şiiri tamamıyla buraya aktarıyoruz:

Sürdülər qürbətə türk ellərini
Ruhu uçub getdi Qafqazın bir gün
Bu dünya faşistlər əlində əsir,
Oğul cəbhədədir, anası sürgün.

Bir qəzəb fışqırır hər yarasından
Niyə parçalanıb dağılmır bu yer?
Qalib arasında iki cəlladın –
Arxada Stalin, önündə Hitler.

Şair vətən deyir... Vətən dağılmış,
Nəğməsi yuvasız neyləyəcəkdir.
O daha ilhamı hardan alacaq
Sözünü kimlərə söyləyəcəkdir?

Beləcə bir ömür yaşadı Qaysın,
Dünya ədalətsiz – yandırır, yaxır.
Xalqını ölümə göndərən kəslər
Onun sinəsinə medallar taxır.

Yenə də ucalır qartal harayı,
Savaşda ölmədim, ancaq gordayam...

Dəysin başınıza cənnət vədiniz,
Millətim hardasa, mən də ordayam!

S.Rüstəmhanlı Kabardin-Malkar Cumhuriyeti'ne seyahati hakkında izlenimlerini, konuşma metniyle birlikte Azərbaycan matbuat sayfalarında Gaysınseverlerle paylaşmıştı. Yazıdan bir parça şöyledir:

“...Əgər Stalin repressiyası və deportasiyasından, onun faşizmdən fərqli olmayan türk düşməynçiliyindən bircə malkar da xilas ola bilməsəydi, bu xalqdan yalnız bir Qaysın Quliyev sağ qalsaydı, dünya yalnız onun şəxsiyyətini tanısaydı, yenə malkar xalqının böyük istedadına şübhə yeri qalmazdı. Malkar dilində yalnız onun şeir və poemaları yaşasaydı, yenə də bu əsərlər malkarların gözəl ruh dünyasını dərk etməyə, ölməz malkar türkcəsini sevməyə bəs edərdi. Çünki Qaysın Quliyev malkar ruhunun ensiklopediyası, malkar dilinin canı və qanıdır. Onun taleyi malkar xalqının taleyidir.

Qaysın ağa, eyni zamanda, Quzey Qafqaz türklərinin, Kırım tatarlarının, Axıska türklərinin, Azərbaycanın repressiya qurbanı olmuş və vətənidən sürülmüş on minlərlə ziyalisinin şairidir: bütün əzabkeş xalqların şairidir. O, Malkar xalqının dünyaya ən böyük hədiyyəsidir.”
(<https://axar.az/news/yazarlar/225193.html>)

Kaynakça

1. Arbatlı M.S. (2012). Kaysın Kuliyeu: Hayatı, sanatı ve şiirleri (Doktora Tezi), Ege Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü / Türk Dünyası Edebiyatları Ana Bilim Dalı, İzmir: 382 s.
2. Bahşeliyev E. (2022). Türk Halkları Poeziyasında Samed Vurgun'un Bedii Obrazı, Filologiya Meseleleri, № 7, s.230, Bakü: Elm ve Tehsil Neşriyatı.
3. Вайрамукова Н. М. (1975). Кайсын Кулиев, Москва: Советский писатель, 272 стр
4. Гасанзаде Н. (1975). Певец гор, Вышка, 8 октябрь.
5. Эфендиева Т. Е., Эфендиев С. И., Эфендиев Ф. С. (1997). Кайсын Шуваевич Кулиев, Биография поэта, Часть вторая 1959-1985, Нальчик: Издательский центр Эль-Фа.
6. Эфендиева Т. Е., Эфендиев С. И., Эфендиев Ф. С. (2000). Кайсын Шуваевич Кулиев, Друзья поэта, Том 3, , Нальчик: Издательский центр Эль-Фа.
7. Эфендиева Т. Е., Эфендиев С. И., Эфендиев Ф. С. (2006). Фольклорно-философские и лингвокультурно-логические аспекты поэзии Кайсына Кулиева, Нальчик: Эльбрус, 296 стр.
8. Эфендиева Т.Е., Эфендиев С.И., Эфендиев Ф.С. (2008). Друзья Кайсына Кулиева в автобиографическом дискурсе. Том VII. Нальчик: Издательский центр Эль-Фа.
9. Кулиев К. Лицо друга / Литературная Россия, 1965. 5 ноябрь.
10. Малкъар поэзияны антологиясы (1993). Нальчик: Эльбрус китап басма.
11. Tavkul U. (2004). Modern Karacay-Malkar Edebiyatının Doğuşu Ve Gelişmesi (19. Yüzyıl Sonlarından 1940'lı Yıllara Kadar), Kırım Dergisi, 12 (48), 47-54.s.
12. Хазри Н. (1965). Сын гор, Литературная газета. 3 апрель.
13. ЦГА КБР, ф. 852, Нальчик.
14. Şamil A. (2011). Uyğur, Qaqauz, Quzey Qafqaz türklərinin folkloru və ədəbiyyatı, Bakü: Nurlan, 412 s.

İnternet Kaynakları

https://az.wikipedia.org/wiki/Vilay%C9%99t_R%C3%BCst%C9%99mzad%C9%99

<http://zim.az/unutsaq-unudulariq/3427-ruhun-ad-olsun-vlayt-rstmzad.html>

<https://axar.az/news/yazarlar/225193.html> <https://ajanskafkas.com/soylesi/ufuk-tavkul-ile-karacay-malkar-turkleri-ve-2-kasim-1943-surgunu-uzerine-soylesi/>

Kaosun Sürekliliği: 20. Yüzyıl ve 21. Yüzyıl Başlarında Dünyada Siyasal ve Sosyal Gelişmelerin Benzerliği Üzerine

Aykut Karahan*

Özet

20 yüzyıl ve 21. yüzyıl başlangıçları itibariyle birbirine çok benzemektedir. Bu benzerliğin ana teması, özellikle bilim üretme yöntem ve biçimleri üzerine ciddi eleştirilerin geliştirilmiş olmasıdır. Aydınlanma döneminden başlayarak, "burada A'dan Z'ye her şey var" denilerek gelinen aşama ile gurur duyulması ifadesinden başlayarak, Kant'ın "Ebedi Barış Üstüne" yazısı ile oldukça iyimser bir hava oluşan Avrupa'da bilim ve teknolojinin sağladığı imkânlarla artık savaşların sona erdiği ve insanoğlunun aklını kullanarak sürekli barış halinin hüküm sürdüğüne olan özgüven, Edward Hallet Carr'ın "Yirmi Yıl Krizi" adlı kitabında anlattığı üzere, Avrupa'nın romantik idealizm ile bir yere varamayacağını oldukça katı bir realist tutum ile ortaya koymuştur. Ayrıca bu iki dünya savaşının sadece birtakım politikacıların hırsları ya da kibirleriyle anlaşılamayacak bir durum olduğunu, asıl önemli olanın kurulan barışın kendisini ve dayandığı temelleri sorgulamak gerektiğini ifade etmiştir. Thomas Kuhn'un bilim paradigmasına yönelttiği ciddi eleştiriler de dikkate değerdir. Aynı zamanda 21. yüzyıl başında Einstein, Bohr ve Heisenberg'in kuantum fiziği ile ilgili çalışmaları Newton mekaniğini derinden sarsmaya başlamıştır. Geldiğimiz 21. yüzyıl başında ise bağlantısallık/bütünsellik bağlamında yeni bilim ve yeni kültür anlayışları ile daha da derin eleştiriler yöneltilmeye başlanmıştır. Artık tek boyutlu ve tek medeniyetli bir dünya anlayışı radikal bir tavır olarak görülmeye başlanmıştır.

Abstract

The 20th century and the 21th as of the beginning of the century, they are very similar to each other. The main theme of this similarity is that serious criticisms have been developed, especially on the methods and forms of producing science. Starting from the Enlightenment period, starting from the expression of pride in the stage reached by saying "there is everything from A to Z here", Kant's article "On Eternal Peace" created a very optimistic mood in Europe with the opportunities provided by science and technology, wars have ended now, and self-confidence that a state of permanent peace reigns using the human mind, as described by Edward Hallet Carr in his book "Twenty Years Crisis", Europe will not get anywhere with romantic idealism, with a very strict realist attitude. He also stated that these two world wars are a situation that cannot be understood only by the ambitions or arrogance of some politicians, what is really important is to question the established peace itself and the foundations on which it is based. Thomas Kuhn's serious criticism of the paradigm of science is also noteworthy. At the same time, 21th century at the beginning of the century, the work of Einstein, Bohr and Heisenberg on quantum physics began to profoundly shake Newtonian mechanics. The 21th we arrived. at the beginning of the century, even deeper criticisms began to be directed with new science and new cultural

---

* Dr. Bağımsız Araştırmacı, Orcid: 0000-0002-8566-6770, e-mail: aykutkarahan@gmail.com

understandings in the context of connectivity/integrity. Now the understanding of a one-dimensional and one-civilized world has started to be seen as a radical attitude.

Anahtar Kelimeler: Sistemsel süreklilik, sistemsel kaos, kaosun çeyrekleri, şüphenin çeyrekleri

Key Words: Systemic continuity, systemic chaos, quarters of chaos, quarters of doubt

Giriş

20. yüzyıl başında dünya, Rönesans ve Reform ile başlayan dini skolastik dünyanın aşılma çabaları ile ekonomik olarak Liberal Kapital sistemin dünyaya egemen olmaya 162 başladığı daha sonra bu sürecin sömürgeleştirme yarışına dönüştüğü ekonomik bir sistem ve bilimsel keşiflerin adeta bir panayır ortamında sunulduğu bir dünya idi. Aydınlanma düşünürleri dünyanın artık kendini aklını kullanma becerisi gösteren insanların olduğu bir dünyaya işaret ederken yine aydınlanma düşünürlerinin özellikle Fransız kanadında yazılan ansiklopedi ile burada insanlık tarihinde var olan ve olacak olan her şey var denilerek adeta bir şekilde tarihin sonunun geldiği düşünceleri hâkimdi.

20. yüzyıl ve 21. Yüzyıl Genel Görünümü

Avrupa'da ulus devlet yapılanması ana damar olmuş ve direnen son imparatorluklar da artık yavaş yavaş tarih sahnesinden çekileceklerdi. Tabi insanoğlunun bir yanılışı var ki burada belirtmek gerekir o da şudur, içinde bulunduğu yaşadığı dönemi mutlaklaştırma hastalığı demek yanlış olmaz. İçinde bulunduğu durumu ve dönemi ilelebet o şekilde sürecek gibi algılar dolayısıyla tüm dünya olarak içinden geçmekte olduğumuz bu pandemi günlerinde bunun bir miktar sorgulanması dünya çapında konuşulmasına sebep oluyor. Bu nedenle de dünya tarihi genelde süreklilik ve değişim arasındaki çizgide gelip giden bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak geçmişte dünya farklı bir dünya idiyse gelecekte de o şekilde farklı olacaktır. Mesela bundan 500 yıl önce ulus devlet diye bir birim yok ve imparatorlukların olduğu bir dünya siyaseti söz konusu iken bugün imparatorlukların olmadığı ama ulus devletin ana birim olduğu bir siyasi düzlem ile karşı karşıyayız. Bundan bir 100 yıl sonra ne olacağı ise kestirmek pek mümkün gözüküyor. Çünkü bu sadece salt siyasi bir alan meselesi değildir. Bunun ekonomik ayağı olduğu gibi teknoloji alanında ne gibi değişikliklerin olacağına da bağlıdır. Özellikle de küreselleşme olgusu ile de hiçbir ülke ve toplum bunun dışında kalamamaktadır. İnsanoğlunun toplumsallaşma biçimi olarak ki bunu vurguladık insan taban medeni yani siyasi – toplumsal bir varlık olarak ele alınır; kabileler, site devletleri, hanedanlar, imparatorluklar, feodal yapı, egemen ulus devletler şeklinde bir yapı olduğu görülmektedir. Uluslararası ilişkinin neredeyse yok denecek kadar az olduğu kadim dönemlerde toplumsal – siyasal yapılar arasındaki ilişki bir tür “eşit/yapay ilişki” hali şeklinde idi. Kadim dünyada büyük savaşlar ve büyük ticari alışverişler dışında kültürler ya da siyasi birimler arası bir etkileşim bugünkü manada düşündüğümüz zaman oldukça zayıftı. Mesela bir şehirde doğan insan ömrünün neredeyse tamamını orada geçiriyordu. Dolayısıyla küçük mekanlarda geçen ama koca bir dünyanın olduğu bir yapıdan bahsediyoruz. Modern döneminin en önemli özelliği bu mekân

anlamında ve zaman kavramı ile de bağlantılı olarak Harvey'in bahsettiği “zaman – mekân sıkışması” kavramıdır. İlk çağlarda görünen dünyada siyasi birimler bugün kadim dediğimiz dünya uygarlıklarının birbirinden bağımsız hatta çoğu zaman kopuk olduğu bir dünyadan bahsediyoruz. Belirli eksen çağların dışında bunun böyle olduğu iddia edilmektedir. O nedenle belirli bir merkezin olmadığı, mekânın ise görece geniş olduğu bir siyasi yapılanmadan bahsediyoruz. Her ne kadar Hint, Çin, Pers, Mezopotamya, Mısır gibi antik uygarlıklardan bahsediyor olsak bile ve bunlar birbirleri ile zaman zaman da olsa etkileşime geçmiş olsalar da aslında var olan ilişki biçimi bir tür dışlayıcılık ilişkisine dayalı “uygar – barbar” ayırımına dayanmakta idi. Bir tür izolasyon halinde yaşıyorlardı. Buna en güzel örnek Çin Seddi'dir. Yine kadim Yunan'da kendisi ile aynı dili konuşmayan her toplum barbar olarak nitelendirilmiştir. Her ne kadar Roma İmparatorluğu döneminde hatta Roma'nın Roma olmasını sağlayan bir tür kozmopolit anlayışa dayanan Stoacılık var olmuş olsa bile bu sadece belli bir dönem için geçerli olmuş ve eşit yurttaşlık ilişkisi çoğu zaman gerçekleşmemiştir. Orta Çağ'da ise Avrupa'da yine kendi içinde kapalı bir sitem olan feodalizm geçerli idi. Burada da kilisenin neredeyse hayatın her alanını kontrol altında tuttuğunu görüyoruz. Fakat bununla birlikte kilise bir meşruiyet kaynağı olarak görev yaparken onun altında birçok siyasi birimden bahsedilir. Yani çeşitli prenslikler ve kontluklar şeklinde yüzlerce siyasi birimden bahsedilir. Poggi bunların “birçok iç içe geçmiş otoriteler” olduğunu ifade etmektedir. Yine kapalı bir sistem olan feodal düzen de aslında evrensellik iddiasını kiliseden kaynaklı olarak Hristiyan olan ve olmayan şeklinde ayırmaktadır. Dış dünya ilişki ise Knutsen'in ifadesiyle ya izole olma şeklinde ya da haklı savaş teorisine dayalı olarak yapılıyordu. Orta çağ İslâm dünyasında da Daru'l İslâm, Daru'l Harp ayırımı söz konusu idi. Burada da semavi dinlerin benzeri olarak bir evrensellik iddiası vardır. Fakat İslâm literatüründe Daru'l sulh gibi farklı bir kavramın varlığını da görüyoruz. Bu kavram ile Müslüman toplumlar ile iyi ilişkiler içinde olan toplumlar kastedilmekteydi. Yine Müslümanların kendi içinde yaşayan Müslüman olmayan topluluklar için eman, zimme gibi kavramlarda kullanmışlardır. Bu da Müslüman olmayanlar ile yaşamının mümkünlüğü üzerine yapılmış birtakım uygulamalardır. Orta Çağ'ın sona ermesiyle birlikte 16.yy başlarından itibaren aydınlanma ve modernleşme süreçleri ile birlikte otorite ve egemenliğin merkezileşerek bir kralda toplanması, kilise ve devletin birbirinden ayrılması ve nihayetinde mutlakiyetçi monarşilerin birbirini tanımasıyla birlikte egemen ve bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Temelde birbirinin varlığını tanıyan ama aynı zamanda da kendi çıkarları için hareket eden siyasi birimler idi. Özellikle Avrupa'da yaşanan büyük savaşları düşündüğümüz zaman bu yeni siyasal birimler uzun yıpratıcı savaşlar neticesinden birbirlerine boyun eğdiremedikleri için emperyal bir iddia ister istemez ileri süremediler. Daha doğrusu batılı bilinçaltına atılmış bir düşünce olarak kaldı. Bizim iddiamıza göre de batı bu bilinçaltı ile bu duygu ve düşüncesini uzun süre bastırma yoluna gitse de nihayetinde katalizör olarak ve tetikleyici bir faktör olarak teknolojinin sağladığı üstünlük neticesinde bastırılmış bu duygu ve düşünce önce kendi dışına dönük olarak gelişen bir sömürge yarışında kendini bilinç seviyesine çıkarmış daha sonra da birinci ve ikinci dünya savaşları olmak üzere kendi içine yönelik olarak acımasız bir şekilde tezahür etmiştir. İşte 20.yy başında dünyayı böyle bir siyasi atmosfer karşılaşmıştır. Oysaki aydınlanma düşüncesi, sanayi

devrimi ve birçok teknolojik buluşlarla birlikte insanlığın artık geri döndürülemez bir ilerlemeye doğru yol aldığını söylemekteydiler. Kant, insan aklını kullanma becerisini göstererek artık arızı yani aklını kullanamama durumu olarak savaştan değil barıştan söz etmelidir demiştir. Bugün geldiğimiz noktada bütün dünya istisnasız bir şekilde ulus devletlere bölünmüştür. Fakat bu ulus devlet olma süreci batının kendi iç dinamikleri ile gelişen bir süreç olması nedeniyle dünyanın geri kalanında aynı şekilde gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla da batı dışı toplumlar farklı siyasal ve sosyal sonuçlar doğurmuştur. Bundan sonra bir ulus inşası yarışı başlamıştır diyebiliriz. Dolayısıyla ulus devletler yerine özellikle batı dışında devlet uluslar oluşturulmaya başlandı. Buradaki halklar gerçek anlamda bir ulus olamadıkları gibi egemenlikte ulusal bir karakterden uzakta idi. Ulus devletin en büyük özelliği olan sınırlar ise sömürgeci büyük güçler tarafından çizilen topraklar olması hasebiyle bir kutsallıkta atfetmek zor oluyordu. Sonuç olarak kendi tarihi ve toplumu ile barışık, ekonomik olarak belli bir seviyeye gelmiş bir merkez var olduğu gibi kendi toplumu ve tarihi ile sürekli kavga halinde olan ve ekonomik olarak da bağımlı olan bir çevre ortaya çıkmış oldu. Immanuel Wallerstein'a göre, Batı'nın yayılması askeri işgal ve ekonomik sömürü başta olmak üzere birçok adaletsizliklerin ortaya çıkmasına sebep olmuş olmasına rağmen; uygarlık, büyüme, kalkınma ve ilerleme adına gerçekleştirilmiş ve meşrulaştırılmıştır. Bu da aslında kadim dönemde de var olan uygar – uygar olmayan ayrımının bir şekilde yeniden üretimi idi. Batı kendi evrenselliğini ve biricikliğini bu şekilde meşrulaştırıyordu. Bu durum aslında Batı'nın dışlayıcı bir ben idraki geliştirmesinin en güzel örneklerinden biri olarak tarihi de bir şekilde çarpıtma durumunu da barındırıyor. Çünkü Orta Çağda Doğu, Batı'dan daha üstün bir konumda idi. Tam da bu nedenle Jock Gody'e göre Batı hiçbir biçimde ezeli bir nitelik taşıyamaz bu sadece tarihi bir durumdur. Bu şekilde bir dünya siyasi yapılanması Richard Falk'a göre, Westfalyan düzen hiyerarşik biçimde yapılandırılmış bir dünya düzeni tanımlamış ve ülkesel/yasal bir eşitlik mantığıyla jeopolitik/hegemonik bir eşitsizlik mantığını birleştirmiştir. Batılılar dış dünya ile ilişkilerini, modern öncesi döneme uygun biçimde dışlayıcı, evrensel, tekil bir bütünlük nosyonuna dayalı hegemonik bir tarzda, yeni bir “uygar – barbar” ayrımına benzer, “Batılı ve Batılı olmayan” ayrımı temelinde yapmışlardır.

Aklın Zaferi Aklın Yıkımı

Aydınlanma döneminden başlayarak, "burada A'dan Z'ye her şey var" denilerek gelinen aşama ile gurur duyulması ifadesinden başlayarak, Kant'ın "Ebedi Barış Üstüne" yazısı ile oldukça iyimser bir hava oluşan Avrupa'da bilim ve teknolojinin sağladığı imkânlarla artık savaşların sona erdiği ve insanoğlunun aklını kullanarak sürekli barış halinin hüküm sürdüğüne olan özgüven, Edward Hallet Carr'ın "Yirmi Yıl Krizi" adlı kitabında anlattığı üzere, Avrupa'nın romantik idealizm ile bir yere varamayacağını oldukça katı bir realist tutum ile ortaya koymuştur. Kant, "aklını kullanma cesaretini göster" diyerek yola çıkmış ve bu söz Aydınlanmanın parolası olmuş olsa da aklın nasıl kullanılacağı sorusu hala belirsizliğini korumaktadır. İnsan zihni sürekli anlamlı örüntüler arayarak çalışır. İnsanın diğer canlı türlerinden farklı olan özelliklerinden biri, modelleme yapma ve soyutlama yeteneğidir. Olgular, kavramlar ve veriler arasında ilişkiler kurabilme becerisidir. Bu ilişkiler, insanlara tahmin ve öngörü

yeteneği kazandırır. Hatta bu, bir tür nedensellik anlayışı olarak istediklerini gerçekleştirmek, istemediklerini önlemek için girişimlere de yol açar. Nedensel/zorunlu olmayan durumlarda, insanlar otomatik olarak bazı kurguları devreye sokmaya başlar. İşte diğer medeniyetler ve toplumların tarihi hakkında yapılan kurgular da bu türdür. Tarihin erken dönemlerinde insanlar anlamadıkları doğa olaylarına bir tür tanrısallık atfederek güvende olduklarını düşündüler. Bu, insan doğasından kaynaklanan bir durumdur. Bugün nörobilim bağlamında incelenen konulardan biri de nöroteolojidir. Nöroteoloji, insan beyninde metafizik ve teolojik bir alanın var olup olmadığını, nerede olduğunu veya bu alanda uzmanlaşmış bir veri akışının nasıl olduğunu araştırmaktadır.

Aydınlanma felsefesi, ilerleme fikri ve rasyonel hesapçı akıl bugün bilim ve din kavramlarının asla yan yana gelemeyeceğini iddia etmektedir. Bugün teolojinin bir insan beyni ürünü olduğu fikri dahi geldiğimiz noktayı gösterir mahiyettedir. Yani sanılanın aksine din ve bilim birbirinin karşısında değil ya da daha doğru tanımlama ile bilim insan beyninin ürünü ancak din beynin konusu değil ancak inancın konusu olabilir düşüncesinin aşılması ve her ikisi de insan beyninin iç çalışma ürünleri hatta birer beraber iş yapan fenomenleridir. Bütün bunları 20. ve 21.yy başlarında ciddi eleştiri gören ve genel ismi pozitivist paradigma olan bilim yapma şeklinin değişmesiyle ilişkili olmasındadır. Karşılaştırılmalı siyaset teorisi çalışmalarını da toplumlara ve medeniyetlere herhangi bir ileri – gerilik değerleri bağlamında bakmadan değerlendirilmesi manasındadır. Her ne kadar bilim devrimi ile insanoğlu evren ve dünya hakkında çok değerli bilgiler öğrenmiş olsa bile, hümanist değerleri sadece belli bir tarihe ve topluma özgü olarak gören anlayış kolaylıkla rasyonel despotizme dönüşmektedir. Bunun Avrupa tarihinden en önemli örneği Hitler Almanya'sıdır. Modern dönemde de bilimsellik etiketi ile insan aklı totaliter ve ideolojik rejimler tarafından esir alındığı zamanlar olmuştur. İçinden geçmekte olduğumuz süreç, toplumlara olması istenilen, olmaması önlenen bir nazarla bakmanın artık mümkün olmadığını ortaya koymuştur. Her medeniyetin kendi iç dinamikleri vardır. Bu dinamikler anlaşılmadan kendi düşünce çerçevenizi ona uyguladığınız zaman sonuç zaten sizin açınızdan yanlış olacaktır.

19.yüzyılda klasik mekaniği aşan girişimlerin olduğu bilinmektedir. Bu devrimsel nitelikteki değişimler, yeni felsefi düşüncelerin ortaya çıkmasına da yol açmıştır. Fizik alanında Faraday, Maxwell ve Hertz'in çalışmaları, elektrik ve manyetizma konusundaki düşüncelerde ciddi değişimlere neden oldu. Einstein ise, Faraday ve Maxwell'in elektromanyetizma kuramına kendi optik kuramını da dahil ederek, kendi kuramına yol açacak bir şekilde ilerledi. Ancak o dönemde hâlâ Newton mekaniği içindeydik ve Einstein, iki dünya savaşı arasında, kütle çekimi ile elektromanyetizmanın birleştirilmesi konusunda ciddi çabalar harcadı (Colin, 2005:373). Sonunda Einstein, "Genel Görelilik Teorisi'ni" matematiksel bir modelle formüle etti ve insanlığın önünde yeni bir pencere açıldı. Atom, bölünemez olarak düşünülse de parçalara ayrıldı ve bu, ciddi bir nükleer güç elde edilmesine yol açtı. Aslında Einstein, bütün gerçekliği tek bir bütünsel modelle açıklayabilecek bir düşünceye sahipti. Bu, bir nevi "Her Şeyin Teorisi" olarak düşünölmüştü. Bunları maddeler halinde özetleyecek olursak;

1. 19.yüzyılda klasik mekaniği aşan bazı girişimlerin olduğunu biliyoruz.
2. Bu devrimsel nitelikteki değişimler, yeni felsefi düşüncelerin doğmasına da sebebiyet verdi.
3. Fizik alanında Faraday, Maxwell ve Hertz'in çalışmaları, elektrik ve manyetizma konusunda o güne kadar benimsenen düşüncelerde ciddi değişimlere yol açtı.
4. Einstein, kendi optik kuramını Faraday ve Maxwell'in elektromanyetizma kuramına dahil ederek, kendi kuramına yol açacak bir şekilde ilerledi.
5. Ancak o dönemde hala Newton mekaniği geçerliydi ve Einstein, iki dünya savaşı arasında, kütle çekimi ile elektromanyetizmanın birleştirilmesi konusunda ciddi çabalar sarf etti.
6. Sonunda Einstein, "Genel Görelilik Teorisi'ni" matematiksel bir modelle formüle etti ve insanlığın önünde yeni bir pencere belirdi.
7. Atomun bölünemez olarak kabul edildiği düşünülse de parçalara ayrıldı ve bu ciddi bir nükleer güç elde edilmesini sağladı.
8. Aslında Einstein, bütün gerçekliği tek bir bütünsel modelle açıklayabilecek bir düşünceye sahipti ve bu, bir nevi "Her Şeyin Teorisi" olarak düşünölmüştü. *

Siyasette ve Uluslararası İlişkilerde Medeniyet Kavramının Bir Analiz Birimi Olarak Değerlendirilmesi

Medeniyet kavramının uluslararası ilişkilerde bir analiz birimi olarak kullanıldığını ve özellikle İslam medeniyeti kavramsallaştırmasının farklı anlam çerçeveleri ve analizler içinde değerlendirildiğini hem 20.yüzyıl başında hem de 21.yüzyıl başında görebilmek mümkündür. Toynbee gibi bazı düşünürler, İslam medeniyetinin varlığını yitirmiş bir medeniyet olduğunu ifade etmektedir. Davutoğlu, "Gerek Toynbee ve Spengler gibi medeniyeti çoğul manada kullananlar gerekse de Braudel ve Fukuyama gibi tekil manada kullananların Batı dışında meydana gelen canlanmaların kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmadığını ancak Batı'ya ve modernizme karşı bir tepki" olarak değerlendirmektedir. Davutoğlu, bunu yine Toynbee'den aldığı bir kavram olan "benmerkezci yanılısama" ile ifade ederek "hegemonların yanılısaması" şeklinde anlatmaktadır. Bu tür örnekleri tarihten de bulmak mümkündür. Örneğin, Romalı filozoflar, ilkel ve barbar olarak gördükleri Germen kabilelerin dinamizmini hafife aldıkları için bu kabileler sonunda Roma'nın yerini almışlardır. "Bütün yollar Roma'ya çıkar" sözü, o dönemin Tarihin Sonu tezinin söylenmiş halidir. Benzer bir örnek, Osmanlı Devleti için de verilebilir;

* Fizik ve Felsefe arasındaki ilişkiyi daha detaylı bir şekilde görebilmek için Bknz: James T. Cushing'in Fizikte Felsefi Kavramlar isimli 2 ciltlik çalışmasına bakılabilir. Özellikle felsefe ve ondan ilham alan diğer sosyal bilim alanlarının bilimsel kurumlarla tarihsel ilişkisini ortaya koymasının yanında fizik ve felsefe arasındaki kuramsal yakınlık ya da ilişki üzerine odaklanmaktadır. Bilimdeki ilerlemeleri oluştukları tarihi ve düşünsel bağlamları açısından ele alan eser Sabancı Üniversitesi yayınlarından 2003 yılında yayınlanmıştır.

orada da Batı'nın yükselmekte olan dinamizmini anlayamamak ve Osmanlı için Tarihin Sonu tezinin ifadesi olan ve Hegemonların Yanılsaması örneğinin kanıtı olan "Devleti Ebed Müddet" sözüdür.

Davutoğlu, bu durumu "İnsan varlığına, özgürlüğüne yönelik sosyal, politik, ekonomik ve ekolojik zorluklar, tarihin statik bir sonuyla değil, bu kapsamlı krize kapsamlı bir dönüşümle cevap üreten dinamik bir ritme işaret etmektedir" şeklinde değerlendirmektedir. Bu durumu Dallmayr, artık nicel kategorilerin dışında bir bakışın gerekliliği olarak okunması gerektiğine inanmaktadır. Zira "Dünyanın anlamı nedir? Yaşam alanında nasıl bir açık ufuk oluşumu sağlanabilir? Benlikler arasında nasıl bir bağ kurulacak?" gibi soruları gündeme getirmektedir. Heidegger'in vurguladığı "Dünyada Olma" kavramı, toplumların statik bir yapının değil, bir olma eylemi içinde ve zamansallık bağlamında anlaşılması gerektiği kanaatini paylaşmıştır. Neticede, karşılaştırmalı çalışmalar, özellikle teori merkezli ve pratik merkezli olmak üzere iki farklı boyutta değerlendirme eğilimindedir. Pratik boyutta, Avrupa merkezli bir bakış açısının tuzağına düşme tehlikesi bulunmaktadır. Çünkü sadece ampirik karşılaştırmalara dayalı çalışmalar, mevcut Avrupa merkezli hegemonyanın etkisi altında olan Karşılaştırmalı Siyaset alanının tuzağına düşebilir. Bu nedenle özellikle medeniyetlerin iç dinamiklerine yönelik teorik çalışmalar, daha özgün bir iddia taşımaktadır. Pozitivizmin kapalı bilim anlayışının yerine, daha çoğulcu bir anlayışı dikkate alan açık bir bilim anlayışının geliştirilmesi gerekmektedir. Açık bilim anlayışı ile çoğulcu dünya düzenine katkı yapılarak, farklı medeniyetlerin felsefi ve toplumsal birikimleri insanlığın ortak mirasına katkıda bulunan bir anlayış, günümüz için kaçınılmaz bir durumdur.

Yüce Kesinlik Arayışı Karşısında Müphemlik Kültürü

Batı düşüncesi içinde en önemli kırılma noktalarından birisi de kesinlik arayışı olmuştur. Zira Galileo'nun veciz ifadesi ile "bir şeyi bilebilmek için ölçebilmek gerekir eğer ölçülemiyorsa onu ölçülebilir hale getirmek gerekir" (Bernal, 2009:76) şeklindedir. Dolayısıyla bu kesinlik arayışı her ne kadar Batı'nın kendini dünya tarihi açısından farklı bir konuma taşımasını sağladığı gibi ben merkezci yanılsama kavramı ile ifade edildiği üzere kendini dünya tarihinin merkezine yerleştirmesi ve diğer medeniyetlerin birikimlerini ya yok sayması ya da tamamen ortadan kaldırmaya yönelik yıkıcı bir hal almıştır (Adorno&Horkheimer, 2010: 35). Öyle ki Batı düşüncesinde ilk modernleşmenin nüvelerini gördüğümüz birçok isimde kendini dünyanın geri kalanı ile kaderi ortak olarak görme söz konusu idi. Mesela Erasmus ve Montaigne gibi isimler zanni bilgiye ve ihtimali olana değer verirken zamanla Descartes ve Newton ile başlayan çizgi bir kesinlik arayışının peşinden gitmiştir. Bu da kendini matematiksel kesinlik arayışı ve mükemmellik kavramları ile göstermeye başlamıştır. Batı düşüncesi açısından bu manada Kartezyen determinizmin dayattığı bir nevi yüce kesinlik arayışı, aydınlanma ile zirveye ulaştı ve 20.yüzyıl ortalarına kadar hâkim anlayış olarak devam etti. İşin bir diğer tarafına odaklanacak olursak, bu kesinlik arayışının siyasi bir vechesi olduğunun da farkında olmak gerekir. Zira 17.yüzyıldaki din savaşları, hoş görülme ve kuşkucu yaklaşımları bertaraf edip; kesinliğe, toplumu homojen bir bütünlüğe taşıma şeklinde bir siyasi mühendislik projesi idi. Bakıldığı zaman gerek Norbert

Elias'ın Uygarlaşma Süreci kitabında medenileştirici yöne gerekse de Charles Taylor'un Modernliğin Sıkıntıları, Modern Toplumsal Tahayyüller kitaplarında homojenleştirici taraflara vurgu yapmaları bunlara güzel açıklamalar getirmektedir. Daha sonraki süreçte 18.ve 19.yüzyıllarda bu projenin tüm dünyaya dayatıldığı yüzyıllar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum tıpkı Bauer'in "Batı'nın, radikal İslamcılığın suretinde, dünyayı ideolojikleştiren ve müphemlikten arındıran kendi suratına bakmakta olduğunu kavrayamayız" (Bauer, 2020:49) diyerek bu duruma farklı bir bakış açısı ortaya koymuştur. Burada Bauer'in, Descartes'in bu politik okuması bir farklılık olarak önümüzde durmaktadır. Bu politik okumanın haklılığı noktasında bizi delillendiren bir yaklaşımda Friedrich Hayek'in yaklaşımıdır. Hayek, beşerî müesseseleri iki yaklaşım olarak ele alır. Birincisinde "gelişme" ve "evrim" diye ortaya koyduğu kendiliğinden oluşan bir süreç diğeri ise düşünen aklın tasarımı olarak ele aldığı yaklaşım. İnsanlığın tam da bu kıskaç üzere sıkıştığını belirtirken; Descartes'in adeta bir imdat çılgılığına cevap vermesi gibi yettiğini iddia eder. Hayek buna "kurucu rasyonalizm" adını verir ve Descartes'i de bu manada kurucu baba olarak görür. Dahası Thomas Hobbes'u ise bunun siyasi ayağını kurduğunu ileri sürer (Hayek, 2014:234). Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere 17.yüzyıl ile başlayan kesinlik arayışı süreci özellikle 18. ve 19. Yüzyılda siyasi bir proje eşliğinde tüm dünyaya yayılan bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Tam da bu noktada Batı düşüncesinin kurmaya çalıştığı siyasi organizasyonun temel noktasında üç soruya verdiği cevabın yattığını görüyoruz. Bunlar; insana, doğaya ve evrene bakıştaki radikal değişimdir. Özellikle hesapçı akıl ve rasyonel birey nosyonu ile hareket eden Batı tipi yeni insan modeli kar odaklı ve değerlerden arınmış, nicelik olarak var olan insan modelidir. Bu model daha sonra teknik üstünlüğün ve insanlığın görmediği konfor araçları ile geniş toplumlara yayılma potansiyeli göstermiştir. Ancak sömürge zihniyetinin oldukça vahşi denilebilecek tarzda yıkıcı bir şekilde yapılması ile medeniyetler ve toplumlar bazında bunalım diyebileceğimiz sonuçlar da doğurmuştur. Bunu özellikle roman tarzının bu insan tipini sürekli işlemesi ile daha net bir biçimde görebiliyoruz. Nitekim başta Musil'in Niteliksiz Adam'ı, Joseph Conrad'ın Karanlığın Yüreği ve yine H. Melville'in Sağlam Adam romanları bu yeni insan tipolojisini ortaya koymaktadır. Oldukça muhteris olan ve sadece tek değer olarak karını maksimize etmek olan bu yeni tipoloji bir rol model olarak diğer medeniyetlere ve toplumlara da adeta dayatılmıştır. Bu durum Davutoğlu'nun daha önce vurguladığımız üzere "ben idraklerinde" bir değişim yaratmadığı sürece toplumlar ve medeniyetler bazında bir kriz durumu yaratmaya başlamıştır. Güçlü bir medeniyet aidiyeti ve ben idraki olan İslam Medeniyeti bu bağlamda direnç gösterdiği oranda da Batı'nın hedefinde olmuştur. Direncin boyutu ve şiddeti genel olarak bunalımın boyutu ve şiddeti hakkında bilgi vermektedir. Roman burada Batı düşüncesinin siyasal boyutlarını da ortaya koyması ve yeni insan modelinin dünya çapına yayılmasının hikâyesini anlatması açısından ve yine ulus kavramının taşıyıcı unsurları arasında gösterilmesi açısından da önemlidir. Nitekim bazı romanların Avrupa düşüncesinin bazı olgularını bilimsel çalışmalardan çok daha önce ortaya koymuş olması da bu konuyu daha önemli hale getirmektedir. Burada yine Bauer'in ilginç bir değerlendirmesini aktarmakta fayda var. Özellikle tarihi dönemler halinde ele alma takıntısı, bir yerde yine bir kesinlik arayışının; rasyonel düşünen akıl ile irrasyonel olanın birbirinden ayrılmasına dair

yerleşik bir düşünce hatta bir bilinçaltı gündem olduğunu ifade etmiş olmasıdır. Burada İbni Cezeri ve Descartes arasında yaptığı ayırım dikkate değerdir. Zira yukarıda da vurguladığımız üzere Hayek, Descartes'i bir kurucu baba olarak kabul etmektedir. O yüzden Bauer'in Descartes örneğinden ve onun kesinlik arayışı karşısında Cezeri'nin çoğulculuk anlayışına dayalı özellikle Kuran yorumlarının çoğulcu perspektifine (Bauer, 2020:55) atıf yapması önemlidir. Burada hemen İhsan Fazlıoğlu'nun Fahreddin Razi dönemine atıfla yaptığı hakikat krizi bir bunalıma işaret ediyor gibi görünse dahi gerçekte bir çoğulculuk perspektifinin ortaya konulmasıdır. Fazlıoğlu, Razi'nin krizinin bir benzerini Alman filozof Immanuel Kant için de kullanır. Fakat burada ayırıcı fark İslam dünyası içinde bu arayış çoğulcu perspektif ile yorumlanmaya devam ederken; Kant sonrası Avrupa düşüncesi adeta bir değerler cetveli üreterek bütün toplumlara bu cetvele göre hareket etmeleri gerektiğini dayatmıştır (Fazlıoğlu, 2020:104-117). İslam dünyası perspektif realizmi denilen bir tavır ile yol almaya devam ederken, Batı düşüncesi kendisini adeta tek gerçeklik olarak ortaya koyan dışlayıcı bir perspektif ile yola devam etmiş ve sonuçta sömürge zihniyeti ile diğer toplumlara üzerinde ciddi yıkıcı sonuçlar meydana getirmiştir. Dahası sonraki dönemde sadece insana bakış değil, doğaya ve evrene bakışta radikal bir biçimde değiştiği için günümüzde çevre ve insan sağlığı vb. sorunlar iklim krizi gibi bunalımlar ile bütün insanlık baş başa kalmıştır. Bu bunalım hali Batı'nın yeni kurmuş olduğu sistemin kendi içinden kaynaklanmasına rağmen faturasını kendi dışında her yere dağıtmıştır. Bugün dünya üzerinde sistemik bir deprem söz konusu ise önemli bir alanı buradan kaynaklanmaktadır. Özellikle insana bakışta getirilen bakış farklılığındaki radikallik ve alçak bireylerin yüksek toplumu (Özel, 2020:183) ifadesinde en güzel bir şekilde anlatılan bir dönüşüm. Rus roman türünün kurucusu olarak kabul edilen Gogol 'ün "Ölü Canlar" isimli romanı da böyle bir kahramanın hikâyesidir. Yani niteliklerinden arınmış tek amacı kar etmek olan ama aynı zamanda da daha önce herhangi bir toplumsal öne çıkmışlık bağlamında bir niteliği olmayan hatta fiziksel olarak dahi istenilmeyecek özelliklere sahip bir aktördür. Burada adeta Gogol, yeni yükselen Rus sermayedarı resmetmiş ancak bu tasvir bütün Avrupa için geçerli olmuştur (Özel, 2020:184). Çünkü Avrupa'nın yükselen yeni sınıfı olan Burjuva daha önce hiçbir ayrıcalığı olmayan, aristokrasi tarafından bayağı görülen bir nevi köylü sınıfının şehirde para sahibi olması gibi bir durumu ortaya koymaktadır. Ve yeni iktisadi ve siyasi sistem bu sınıfın arzu ve istekleri ile bu arzu ve isteklerin doyurulması üzerine konumlandırılacak ve hatta felsefi paradigma olarak da bunu meşrulaştıracak argümanların sahneye sürüldüğü zaman dilimleri olacaktır. Bu manada gerek Gogol 'ün bu tasviri gerekse de yukarı zaman zaman değindiğimiz bütün roman ve kuramcılar erken dönem modern bireyin ve devletin özünü kavramış gibi gözükmektedirler. "Basit, sıradan hatta alçak bireylerden yüksek (güçlü) bir toplum kurmak." (Özel, 2020:185). Burada ifade etmeye çalıştığımız ana nokta Batı tipi düşüncenin bugün dünyayı egemenliği altında alıp diğer düşünme biçimlerine hayat hakkı tanımamasının yanında bunun nasıl bir arka plan üzerinden yani felsefi anlamda nasıl bir insan anlayışı ve ona bağlı olarak doğa anlayışına oturduğunu ortaya koyabilmektir. Bunu yaparken ise özellikle bilimsel çalışmalar diye adlandırılabilir çalışmalarından yıllarca önce romanlar üzerinden bu tipolojilerin tasvir edildiğini ortaya koyabilmektir. Zira iddiamız odur ki bu bir üretim tüketim ilişkileri

içinde cereyan ettiği gibi belli noktalarda insanın bizatihi kendisinin bir imal olup tüketim ilişkileri içinde değerlendirildiğini göz önüne getirebilmektir. Bu noktada daha önce de açıklamaya çalıştığımız yeni insan tipinin bir homo economicus olmasının yanında bugün özellikle neoliberal politikalar özelinde artık bununda aşıldığını ve artık insanın sadece belli edimleri ile bir performans nesnesine dönüştüğünden bahsedebiliriz. Her şeyden önce belirtmek gerekir ki neoliberal politikalar dediğimiz uygulamalar özellikle soğuk savaşın bitimiyle birlikte kendini iyiden iyiye hissettiren bir anlayış çerçevesidir. Kanaatimizce burada kilit kavram da rekabettir. Nitekim Lazzarato'ya göre neoliberalizm, vurgu artık mübadele üzerinde değil, rekabet ve acımasız bir şekilde bir rekabet (Lazzarato, 2009:82). Bu anlamda insan da hem sürekli bir borçlandırılma ilişkisi içinde üretim tüketim piyasasının temel nesnesi haline gelmiş hem de belli eylemleri ile ancak var olabileceği gibi bir durum oluşturulmuştur. Descartes'in meşhur düşünüyorum o halde varım sözü artık performans sergiliyorum o halde varım şekline dönüşmüştür. Bu performans ise elbette belli edimler ile ancak mümkün olabilmektedir. Bunun haricinde olan bütün edimler geri, çağdışı olarak kabul edilecektir. Byung –Chul Han'ın ifadesiyle modern performans toplumu içinde yaşamaya başlamışızdır artık (Chul Han, 2015:47). Bu performans öznesi hayatı öylesine bir hız ile yaşamaktadır ki durup düşünmeye, duraksamaya bir an bile vakti yoktur. Daha önce de vurgulamaya çalıştığımız gibi modern bilimin klasik bilim anlayışından ilk kopuş anında özellikle fizik alanında artık sabitliği değil bizatihi hareketi anlamaya ve açıklamaya çalıştığını hatırlayacak olursak bunun sonucunda bu noktaya gelmiş olmasının çok da anlaşılacak bir durum olmadığı ortaya çıkacaktır. Bu manada sürekli bir değişim ve hareketten bahsediyoruzdur. Rekabet o kadar sert bir hale gelmiştir ki aile içine kadar çocuklar arasında bir mücadeleye dönüşmüştür. Her çocuğun mutlaka bir performans sergilemesi beklenmektedir. Biraz durgun olan içine kapanık olan çocuklar sorunlu olarak algılanıp daha doğrusu o şekilde gösterilip bunun onaylanmayan bir davranış biçimi olduğu vurgulanmaktadır. Bu noktada John Carroll şu ifadeleri kullanmaktadır: “Aynı şekilde bir huzursuzluk, sürekli bir değişim, hareket ve farklılık manyaklığı vardır; yerinde durmak ölüm demektir.” (Carroll, 1999:27). Carroll'ün bu tespitinin bir benzerini Bauman da dile getirir. Tüketme yarışında geri kalmamak için hep bir yarış içinde olduğunu ifade eder: “Tüketme kapasitelerini artırmak için, tüketicilere hiçbir zaman soluklanma fırsatı tanınmamalıdır. Onların dur durak bilmeksizin uyanık ve teyakkuz halinde tutulmaları, daima yeni ayartmalara maruz bırakılmaları ve böylelikle asla yatışmayan bir heyecanlılık halinde olmaları gerekir.” (Bauman, 2014:103). Bu hareketli olma halinin biteviye bir durum olarak memnuniyetsizliği ve doyurulmazlığı da kapsamı gerekmektedir. Çünkü memnuniyet ve doyunluk sürecin sonunu getirebilir. Yani arzunun arzuyu arzuladığı bir hesapçı kişilik tipolojisi ile karşı karşıyayızdır. Bunu son dönem sinema ve tv sektöründeki yapımlarda da görebiliriz. Zira bir neoliberal eleştiri olarak değerlendirilen bir Kore yapımı dizi olan Squid Game isimli dizi serisinde de bu konular işlenmektedir. Yukarıda romanlar üzerinden örneklerini vermeye çalıştığımız bu insan tipolojisi Balzac'ın romanlarında da ulaşamadıkları şeyleri hararetle bir şekilde arzulayan karakterlerin; arzuladıkları nesnelere elde ettikleri vakit yaşadıkları hayal kırıklığında kendini bariz bir şekilde ortaya koymaktadır. Daha fazla tüketmek için daha fazla kazanç elde etmenin

gerekliliği ortada iken bunun daha fazla kazanmak için de daha fazla bir performans ortaya koymak gerekliğini ortaya çıkaracağı açıktır. Burada artık işi ile var olan homo faber sahneden çekilmek üzere iken onun yerine bir tür hayvani varoluş içine hapsedilmiş olan animal laborans geçmiştir. T. Eagleton, “insan sonrası hayvan” olarak nitelendirdiği bu kavram ile manasızlığın dehşetinde Yaratıcı’yı dışarıda bırakan bir kişilikten bahsetmektedir (Eagleton, 2014:212). Bu manasızlık o kadar derinlere ulaşmıştır ki, insanoğlu üstün performans ortaya koyabilmek için bir hayvan gibi davranış kalıpları sergilemek zorunda kalmıştır. Byung – Chul bunu çok güzel bir şekilde, bir taraftan otlarken bir taraftan da yırtıcı hayvanların saldırısından korunmak durumunda olan bir hayvanın davranışları ile; bir taraftan yemeğini yiyen diğer taraftan geri kalmamak için işini yapan diğer taraftan da televizyonda sevdiği diziyi takip etmeye çalışan insanın davranışlarının benzerliğini ortaya koymaktadır (Chul Han, 2015:23-27). Bu sürekli ve acımasız bir şekilde sürdürülen rekabet ortamında ise kimse vazgeçilmez değildir zira her an koca bir işsizler ordusu yedek oyuncular olarak oyuna dâhil olmuşlardır. Bu nedenle de sosyal olarak da kendini sürekli güvenli olamayan iş kaybetme korkusu yaşayan bir insan tipolojisi ile karşı karşıya kalmaktayız. Dolayısıyla bir insanda başka insanlara güven duygusunun olmadığı adeta güçlü olanın ayakta kaldığı bir sosyal Darwinci sistemin bir oyuncusu olmak konumunda kalmaktadır. Bu sosyal Darwinist ortamın en güzel tarifini ise İbni Hazm’da bulmaktayız. “İnsanın insana olan musibeti yırtıcı ve saldırgan hayvanların musibetinden daha büyüktür. Zira hepsinden korunmak mümkün iken insandan korunmak asla mümkün değildir.” (İbn Hazm, 2012:213). Nitekim benzer tespitleri de yüzyıllar sonra K. Marx; “insana dair ne varsa hayvani olmaktadır” şeklinde bilindik ifadeler ile ortaya koymaktadır ve yine daha önce de vurguladığımız üzere S. Freud’da medeniyet kavramı ile aslında Batı’nın kötücül özelliklerini kamufle etme amaçlı olarak bunları gerçekleştirdiğini söylemiştik.

Sonuç

Avrupa’da Rönesans ile başlayan sürecin devamında Aydınlanma Felsefesi ve özellikle bilginin felsefi bir amacın dışında pratik hayatın kullanımına sokulduğu alan olan teknoloji ve endüstri devrimiyle dünya bambaşka bir yola girdi. 18.yüzyılda ve 19.yüzyılda ortaya konan büyük teoriler, 20.yüzyılın başında uygulamaya koyulması neticesinde Avrupa’da savaşlar ve güç rekabeti nedeniyle büyük yıkımlar oluştu. Aynı zamanda da gerek fen ve doğa bilimleri gerekse de sosyal bilim alanında eleştirel birtakım görüşler ortaya çıkmaya başladı. Özellikle batı tarzı bilme anlayışının Avrupa ve dünyayı getirdiği büyük yıkım “Aklın Yıkımı” olarak da isimlendirilir, bu eleştirel kültürün daha da artmasına sebep oldu. Özellikle II. Dünya Savaşı’ndan sonra girilen görece sükûnet içindeki Dünya 1989 yılında Sovyet Blok’unun yıkılması ve daha sonra Balkanlar’da daha sonra ise 11 Eylül ve Arap Baharı gibi siyasal ve ekonomik krizlerin neticesinde daha da tekinsiz bir yer olmaya başladı. 1990’ların hemen başında Tarihin Sonu gibi Batı’nın zaferini ilan eden teoriler başta İslam dünyası olmak üzere dünyanın Batı dışında kalan yerlerini mutlak bir öteki olarak görmeye başladılar. Ancak burada da eleştirel metinler ortaya çıkmaya başladı. Özellikle Postmodernite gibi yaklaşımlar her ne kadar yine Avrupa Merkezci bir çerçeveden baksalar bile yine de bu eleştirel kültürün yaygınlaşmasını sağladılar. Ancak

özellikle Karşılaştırmalı Siyaset Teorisi ve Felsefesi gibi daha kuşatıcı ve ötekini değiştirmeye değil anlamaya yönelik girişimler daha anlamlı hale gelmeye başladı. Bugün de bu tür çalışmaların Batı üniversitelerinde ve aydınları nezdinde daha da itibarlı bir alan olmaya başladığını söylemek yanlış olmaz. 21. Yüzyıl bir eylem çağı olması hasebiyle bu tür çalışmaların teorik değeri gittikçe artmaya başlayacaktır. Teknoloji ve dijitalleşme ne kadar ileri seviyeye giderse gitsin insan var olduğu sürece insanın varlığına dair sorularda bu sorulara cevap arayan yaklaşımlarda muteber olmaya devam edecektir. Dolayısıyla hem 20.yüzyıl başı hem de 21.yüzyıl başı bir kaos görüntüsü vermeleri bakımından oldukça benzer nitelikler taşımaktadır.

Kaynakça

- Adorno, T. ve Horkheimer, M. (2010). Aydınlanmanın Diyalektiği, (Nihat Ülner ve Elif Öztarhan Karadoğan, çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayınevi
- Bauer, T. (2020). Müphemlik Kültürü ve İslâm, (Tanıl Bora, çev.) İstanbul: İletişim Yayınları
- Bauman, Z. (2014). Küreselleşme -Toplumsal Sonuçları, (Abdullah Yılmaz, çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınevi
- Bernal, D. (2009). Tarihte Bilim, (Tonguç Ok, çev.) İstanbul: Evrensel Basım Yayın
- Carroll, J. (1999). Ego and Soul, Harper Collins Publishers
- Chul Han, B. (2015). Yorgunluk Toplumu, (Selim Karlıtekin, çev.) İstanbul: Açılım Kitap
- Colin, A. R. (2005) Bilim Tarihi, (Ekmeleddin İhsanoğlu ve Feza Günergun, çev.) Ankara: Tübitak Yayınları
- Cushing, J. T. (2003). Fizikte Felsefi Kavramlar Cilt I- II, (B. Özgür Sarıoğlu, çev.) İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları
- Hayek, H. (2014). Özgürlüğün Anayasası, İstanbul: BigBang Yayınları
- İbn Hazm. (2012). Ahlak ve Davranış Tarzları, Ankara: Diyanet Yayınları
- Fazlıoğlu, İ. (2020). Razi Krizini Aşmak: Mevlana'nın Arayışı İçin Yeni Bir Yorum, Kayseri: Düşünen Şehir Dergisi, Sayı: 12
- Lazzarato, M. (2009). Borçlandırılmış İnsanın İmali, (Murat Erşen, çev.) İstanbul: Açılım Kitap
- Özel, M. (2020). Roman Diliyle İktisat, İstanbul: Küre Yayınları
- Eagleton, T. (2014). Tanrı'nın Ölümü ve Kültür, (Selim Dinginoğlu, çev.) İstanbul: Yordam Kitap

GENCE

Özet:

Bu makalede, Azerbaycan bölgesine gelen ilk Türk kavimlerinden Udh ve Udhinlerin, Sakalarla birlikte gelmiş olabileceği belirtilmektedir. Gence vilayeti yakınlarında Halhal adında bir kaleden bahsedilerek, milattan önceki dönemlerde Gence vilayetinde Uti adında bir kavmin varlığına işaret edilmektedir. Arap hâkimiyeti döneminde Hazarlar'ın kontrolünde olan Arrân, Sisecan, Vaspurakan ve Gürcistan bölgelerinin Hazarların memleketi olarak adlandırıldığı ifade edilmektedir.

Araplar zamanında Güney Kafkasya ve Azerbaycan'a Türk unsurlarının gelmeye devam ettiği bilinmektedir. Abbasi halifelerine hizmet eden Türk emirlerinin de kendi maiyetlerindeki Türkleri getirdiği belirtilmektedir. 848 yılında Benî Bu'ays emirlerinin isyan etmesi üzerine Halife Mütevekkil'in Zirak al-Türkî'yi göndererek Türklerin bölgede yerleşimini güçlendirdiği ifade edilmektedir.

Ayrıca, Afşin Haydar'ın Mu'tasım döneminde Ermeniye ve Azerbaycan umumî valisi olduğu ve emirlerinden Ferganalı Menkecur'un Arrân'ın yönetimine getirildiği belirtilmektedir. Yusuf b. Abi'l Sac'ın Ermeniye valiliği sırasında oğlu Muhammed Afşin'in Kars'ı ele geçirdiği ve Berde'de vebadan öldüğü ifade edilmektedir.

Makalede ayrıca, Azerbaycan'ın Türklerle iskanıyla ilgili önemli kayıtların Arapça Derbendnâme adlı eserde yer aldığı ve bu eserin Selçuklu Melikşah döneminde yazıldığı ve Türklerin Emîr Savtekin yönetiminde Azerbaycan bölgesinde gerçekleştirdiği fetihlerden ve yerleşimlerden bahsettiği belirtilmektedir.

Abstract:

This article discusses the arrival of the Udi and Udihe people, who were among the first Turkic tribes to migrate to the Azerbaijan region, possibly alongside the Sakas. It is mentioned that they had a fortress called Halhal near the Gence province, indicating the presence of a tribe called Uti in the ancient era. During the Arab rule, the regions of Arran (Northern Azerbaijan), Sisakan, Vaspurakan, and Georgia were under the control of the Khazars, and the Arabs referred to these areas as the land of the Khazars.

It is known that Turkic elements continued to migrate to South Caucasus and Azerbaijan during the Arab period, and it is understood that Turkic commanders serving the Abbasid caliphs brought Turks from their own retinues. In 848, when the Banu Bu'ayy clan rebelled in Merend, Caliph al-Mutawakkil sent Zirak al-Turki with a strong army to suppress the rebellion, and afterwards, Muhammad bin Shul was appointed as the governor with 4,000 Turkic soldiers in the entourage of Buqa, who settled Shamkur with the Khazar Turks. Afshin, who suppressed the Babak rebellion, is the grandson of Kara Buğra, the ruler of Esrushana, and he became the general governor of Armenia and Azerbaijan during the reign of Caliph al-Mutawakkil. During this period, Fergana Menkejur, one of Afshin's commanders, was appointed to govern Arran in 839. The town of Menkeçur, located near Gence today, is named after this Turkic commander who lived in the 9th century.

In the governorship of Armenia, Yusuf bin Abi al-Sajj served, followed by his son Muhammad Afshin, who took Kars from the Armenian ruler Sembat of the

Bagratid dynasty and captured his capital, Duvin. Later, he died of the plague in Berde in the 90s. His brother Yusuf and later his son Abu al-Musafir (318/930) succeeded him. Even during the reign of the Revvadids who succeeded the Banu Saj, Turks continued to migrate to Azerbaijan.

Significant records regarding the settlement of Turks in Azerbaijan, especially in the Azerbaijan of Caucasus, can be found in the Arabic book *Derbendname*. Müneccimbaşı also benefited from the original Arabic version of this book called *Tarih-i al-Bâb va'l-Abvâb*. It is understood that this book was written during the reign of Seljuk Sultan Melikshah and contains valuable information about the history of Caucasus and Azerbaijan. The book mentions the conquests and settlements of the Turks in the Azerbaijan region under the leadership of Emir Savtekin during Melikshah's reign.

GİRİŞ

Sakaların Önasya'ya doğru yayılmalarına bağlı olarak Azerbaycan bölgesine gelen ilk Türk kavimlerinden biri Udh ve Udhinlerdir. Bu kavimler muhtemelen Sakalarla birlikte gelmişlerdir. Bunlardan Gence vilayeti yakınlarında Halhal adında bir kalelerinin bulunduğu bilinmektedir. Bu bilgilere dayanarak, milattan önceki çağlarda Gence vilayetinde Uti adında bir kavim olduğu söylenebilir. (Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş I*, 166-168;1981)

Arap hâkimiyeti döneminde, Sasanilerin (488-496 ve 499-531 yılları arasında iki kez tahta geçen) Keykubat (Kubat I) döneminin sonlarında Arrân (Kuzey Azerbaycan), Sisecan ve Vaspurakan'ın yanı sıra Gürcistan da Hazarlar'ın kontrolünde bulunuyordu. (Bala, "Gürcistan", 838;1997) Bu nedenle, Araplar bu bölgelere Hazarların memleketi demişlerdir. Araplar zamanında Güney Kafkasya ve Azerbaycan'a Türk unsurlarının gelmeye devam ettiği bilinmektedir. Abbasi halifelerine hizmet eden Türk emirlerinin de kendi maiyetlerindeki Türkleri getirdikleri anlaşılmaktadır.

848 yılında Benî Bu'ays emirlerinin Merend'de isyan etmesi üzerine Halife Mütevekkil, Zirak al-Türkî'yi güçlü bir orduyla oraya göndermiştir. Sonrasında Türklerden Muhammed b. Şül vali olarak atanmıştır ve Buğa'nın maiyetinde 4000 Türk askeri olduğu ve bu kişinin Şamkür'ü Hazar Türkleriyle yerleştiği görülmektedir. Babek isyanını bastıran Afşin ise Esruşana beyi Kara Buğra'nın torunudur. (Togan, "Azerbaycan", 100;1979) Afşin Haydar, Mu'tasım zamanında Ermeniye ve Azerbaycan umumî valisi olmuştur. Bu dönemde Afşin'in emirlerinden Ferganalı Menkecur (Mençur/Min çor/Moyun Çor), 839 yılında Afşin tarafından Arrân'ın yönetimine getirilmiştir. Bugün Gence'nin yanında Menkeçur ismindeki kasaba, 9. yüzyılda yaşayan bu Türk emirin ismini taşımaktadır. (Togan, *Umumî Türk Tarihine Giriş I*, 176.;1981)

Ermeniye valiliğinde ise Yusuf b. Abi'l Sac'ı sırasıyla oğlu Muhammed Afşin, Bagratilerden Ermeniye hükümdarı Sembat'ın elinden Kars'ı aldı ve onun merkezi Duvin'i ele geçirdi. Daha sonra Berde'de vebadan 90'lı yıllarda vefat etmiştir. Biraderi Yusuf ve daha sonra Muhammed Afşin'in oğlu Abû'l Musafir (318/930) onu takip etmiştir. Bânî Sac'ın yerine geçen Revvadiler döneminde de Türkler Azerbaycan'a

gelmeye devam etmiştir. (Togan, "Azerbaycan", 100; Cl. Huart, "Sacîler", İA, MEB, İstanbul 1979,)

Azerbaycan, özellikle Kafkasya Azerbaycanı'nın Türklerle iskanına dair önemli kayıtlar, Arapça aslında bulunan Derbendnâme adlı eserde yer almaktadır. Müneccimbaşı da bu eserin Tarih-i al-Bâb va'l-Abvâb adlı aslını okuyup yararlanmıştı. Bu eserin Selçuklu Melikşah döneminde yazıldığı ve Kafkasya ve Azerbaycan'ın tarihine dair değerli bilgiler içerdiği anlaşılmaktadır. Eserde, Melikşah döneminde Türklerin Emîr Savtekin yönetiminde Azerbaycan bölgesinde gerçekleştirdikleri fetihlerden ve yerleşimlerinden bahsedilmektedir. 1076 yılında gerçekleştirilen seferde, Türklerin Arrân ülkesinde, ovalarında, dağlarında, şehirlerinde ve köylerinde yerleştikleri açıkça ifade edilmektedir. Dolayısıyla Türklerin bu bölgelerde yerleşmeleri kesin ve belirgin bir şekilde 1076 yılından itibaren başlamıştır. Derbend tarihinin bu kaydı, diğer kaynaklar tarafından da doğrulanmaktadır. Ortaçağ tarihçisi olan İbn Azrak, Meyyafarikin Tarihi adlı eserinde 1175 yılında Atabey İldeniz'in askerleri arasında (Gence Türkmenleri-Tukmân-u Balad-ı Ganca) şeklinde bahsedilmiştir. Bu tür şehirlerde yerleşen Türkmenlerin, şüphesiz Türkistan'da şehirlerde yaşayan halk olduğu bilinmektedir, örneğin Sırderya havzasındaki Türkmenler. Bizim destanlarımızdaki "karşı yatan Karatav" ifadesi, elbette bu Gence Türkmenleri gibi, geçmişte Sırderya'nın kuzeyindeki Karatav dağının eteklerinde yaşayan Türkler tarafından bu bölgelere getirilmiştir. Zaten Aras-Kür boylarındaki coğrafi isimler de bunu göstermektedir. (Togan, Umumi Türk Tarihi'ne Giriş I, 198-199; 1981)

Azerbaycan'a Türklerin gelişiyle ilgili olarak Reşideddin'in Oğuznâmesi'nde şu şekilde yazmaktadır: Oğuz, Şirvan taraflarından kalkıp Arrân'a ve Mugan'a geldiği zaman yaz mevsimiydi. Hava çok sıcaktı ve bu sıcaklık nedeniyle orada kalmak mümkün değildi, bu yüzden anlaşarak yaylalık olan dağlara gittiler. Kış geldiğinde tekrar inerek bu vilayetleri ele geçirip yağmalayacaklarını söylediler. Yaz aylarında bu vilayetlerin tüm yayla ve dağ bölgelerini, Sebelan dağlarından Alatağ ve Ağdıböri dağlarına kadar tamamen işgal ettiler. Yaylalıkta kaldıkları süre boyunca bu bölgelerde bulunan tüm ülkeleri ele geçirip kontrol altına aldılar. Azerbaycan vilayetlerini de ele geçirdiler. Kendi atlarını, geniş ve verimli otlaklara sahip olan Ucan sahrasının meralarında beslediler. O sırada herkes toplandı ve her biri birer avuç toprak getirip döktü. Büyük bir tepe oluştu. Bu tepeye Azerbaycan adını verdiler. (Azerbaycan, Türkçe'de "yüksek ateş" anlamına gelir. Baynân ise zenginlerin, uluların yerini ifade eder). O yaz mevsiminde Oğuz, Aladağ'da (Alatağ'da) yaylalık yaptı.

Oğuz, Bağdat, Gürcistan, Diyarbakır ve Rakka bölgelerine elçiler göndererek geleceği hakkında haberler ilettiler. Onların haberdar olmalarını ve nasıl cevap vereceklerini öğrenmek istedi. Eğer baş eğip il olurlar ve vergilerini her yıl düzenli olarak kendi hazinesine getirirlerse, bu çok iyi olurdu ve asker göndermeye gerek kalmazdı. Ancak Oğuz'un fikrine uygun cevap vermezlerse, onları itaate zorlamak için harekete geçecek ve onlara saldıracaktı. Elçileri bu bölgelere gönderdikten sonra Oğuz, kış aylarını Arrân ve Mugan tarafında geçirdi. Kür ve Aras nehirleri arasını kendine yurt ve karargah olarak seçti. Bu bölgedeki tüm halkı il olarak kabul etti ve itaat etmeyenleri yağmaladı. Bahar geldiğinde çeşitli ülkelerin hükümdarlarına ve sultanlarına gönderilen elçiler geri döndü. Diyarbakır, Rakka ve Bağdat'a gönderilen elçiler, bu bölgelerin hükümdarlarının Oğuz'un Arrân'a gitmesiyle ilgili yaşanan zorluklar nedeniyle geri döndüğünü düşündüler ve elçilere şunları söylediler: "Oğuz gelsin, önce savaş mı edelim yoksa itaat mi edelim, o zaman cevap veririz." Gürcistan

elçileri ise, "Biz savaşa hazırız, savaşalım" şeklinde cevap verdiler. Sonunda Oğuz, Gürcistan'a karşı harekete geçti ve Oğuz'un ordusu galip geldi. (Togan, Resideddin Oğuznâmesi Tercüme ve Tahlili, İstanbul 1982)

Kısaca bahsettiğimiz bu bilgilerden anlaşılması gereken şudur: Gence, özellikle 11. yüzyıldan sonra Türk yerleşimine daha fazla açılmıştır. Bu nedenle dönemin tarihçileri, Gence'yi Türkmenlerin yoğun olarak yerleştiği bir şehir olarak tanımlamışlardır. 11. ile 14. yüzyıllar arasında Gence, Büyük Selçuklu Devleti, Şeddadlılar, Irak Selçukluları, Atabekler, Harzemşahlar, Timuriler, Karakoyunlu, Akkoyunlu ve Safevi devletlerinin yönetiminde kalmış ve daha sonra Osmanlı yönetimine geçmiştir. Dolayısıyla Gence'de birçok tarihi olay meydana gelmiştir. Bu nedenle Gence, tarihi açıdan çok zengindir. Bu zenginlik, bölgenin verimli topraklarında da görülmektedir. Genceli Nizamî gibi üstad bir şairin memleketi olan Gence, herkesin ilgisini çeken ve merakını uyandıran bir şehirdir.

Kaynakça:

Bala, M. "Gürcistan", İA, c.4,MEB, İstanbul 1977

CL..Huart, "Sacîler", İA, c.10,MEB, İstanbul 1979,

Togan, A. Zeki Velidi, "Azerbaycan", İA, c.2, MEB, İstanbul 1979,

Togan, A. Zeki Velidi, Umumî Türk Tarihine Giriş I, İstanbul 1981.

SİBER GÜVENLİK TARİHİNDEKİ DÖNÜM NOKTALARI: TEHDİTLERİN EVRİMİ VE SAVUNMA STRATEJİLERİ

Özet: Bu makale, siber güvenlik tarihindeki önemli dönüm noktalarını ve bu dönemlerde yaşanan tehditlerin evrimini inceler. İlk olarak, bilgi teknolojilerinin yükselişiyle birlikte ortaya çıkan temel güvenlik zorlukları ele alınır. Ardından, siber saldırıların ve siber suç faaliyetlerinin hızla arttığı dönemler vurgulanır. Örnek olarak, 1980'lerdeki ilk bilgisayar solucanlarından 2000'lerdeki büyük ölçekli veri ihlallerine ve fidye yazılımlarının yükselişine kadar çeşitli önemli olaylar ve saldırılar üzerinde durulur. Bununla birlikte, makalede ayrıca bu dönemlerde geliştirilen savunma stratejileri ve siber güvenlik endüstrisinin nasıl evrildiği üzerinde durulur. Yeni tehditlere karşı güvenlik önlemlerinin nasıl geliştirildiği, siber güvenlik eğitiminin ve farkındalığın artırılmasının önemi de ele alınır. Son olarak, makale, günümüzdeki siber güvenlik tehditlerinin karmaşıklığını ve gelecekteki eğilimleri tartışarak okuyucuları bilgilendirir.

Abstract: This article examines significant turning points in the history of cybersecurity and the evolution of threats during these periods. It first addresses the fundamental security challenges that emerged with the rise of information technologies. Subsequently, it highlights eras when cyber attacks and cybercrime activities rapidly increased. Examples include the first computer worms in the 1980s, large-scale data breaches in the 2000s, and the rise of ransomware. Additionally, the article focuses on the development of defense strategies and the evolution of the cybersecurity industry during these periods. It discusses how security measures have been developed against emerging threats and emphasizes the importance of cybersecurity education and awareness. Finally, the article informs readers by discussing the complexity of current cybersecurity threats and future trends.

Anahtar Kelimeler: Siber güvenlik tarihi, Tehditlerin evrimi, Dönüm noktaları, Bilgi teknolojisi güvenliği, Siber saldırılar, Siber suçlar, Bilgisayar solucanları, Veri ihlalleri, Fidye yazılımları, Savunma stratejileri, Siber güvenlik endüstrisi

Keys: Cybersecurity history, Threat evolution, Turning points, Information technology security, Cyber attacks, Cybercrime, Computer worms, Data breaches, Ransomware, Defense strategies, Cybersecurity industry

GİRİŞ

Siber güvenlik, bilgi teknolojileri ve dijital sistemlerin, bilgisayar ağlarının ve elektronik cihazların korunması ve güvende tutulması için alınan önlemlerin bütünüdür. Günümüzde hızla gelişen dijital dünyada, siber güvenlik önemi giderek artmaktadır. Siber saldırılar, veri ihlalleri ve siber suçlar gibi tehditler, bireyler, kurumlar ve devletler için ciddi riskler oluşturabilmektedir. Bu nedenle, siber güvenlik, bilgi güvenliği ve dijital varlıkların korunması için hayati bir öneme sahiptir.

Siber güvenlik tarihinde birçok önemli dönüm noktası yaşanmıştır. İlk olarak, bilgi teknolojilerinin yükselişiyle birlikte ortaya çıkan temel güvenlik zorlukları ele alınmalıdır. Bilgisayar ağlarının ve dijital sistemlerin yaygınlaşmasıyla birlikte, bilgi güvenliği tehditleri de artmıştır. Bilgisayar korsanları, kötü amaçlı yazılım geliştiricileri ve siber suçlular, hedeflerine yönelik saldırılarını geliştirmiş ve sofistike yöntemler kullanmaya başlamışlardır. Verilerin çalınması, kişisel bilgilerin ifşa edilmesi ve sistemlerin çökmesi gibi durumlar siber güvenliği tehdit eden başlıca sorunlardır.

Siber güvenlik tarihindeki önemli dönüm noktaları arasında ilk bilgisayar solucanlarından büyük ölçekli veri ihlallerine kadar çeşitli olaylar bulunmaktadır. 1980'lerdeki ilk bilgisayar solucanları, siber güvenlik açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu solucanlar, bilgisayarlara bulaşarak kendini çoğaltabilen ve yayılan zararlı yazılımlardı. Bu saldırılar, bilgisayar ağlarının ve sistemlerin zayıf noktalarını ortaya çıkarmış ve güvenlik önlemlerinin geliştirilmesine yönelik bir uyarı niteliği taşımıştır.

2000'lerde ise büyük ölçekli veri ihlalleri ve fidye yazılımlarının yükselişi dikkat çekmiştir. Özellikle finansal kurumlar, şirketler ve hükümet kurumları hedef alınmış ve önemli miktarda veri çalınmış veya şifrelenmiştir. Bu tür saldırılar, siber güvenlik açısından büyük bir tehdit oluşturmuş ve savunma stratejilerinin geliştirilmesini zorunlu kılmıştır.

Bilgi teknolojilerinin hızla gelişmesi ve yaygınlaşmasıyla birlikte, siber güvenlik zorlukları da artmıştır. Cihazlar arasındaki bağlantılar, bulut bilişim, mobil uygulamalar ve nesnelerin interneti gibi yeni teknolojiler, daha fazla güvenlik riski oluşturmuştur. Siber suçlular, bu teknolojileri hedef alarak yeni saldırı yöntemleri geliştirmişlerdir.

Siber güvenlik, bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin sunduğu fırsatlar ve beraberinde gelen siber suçlar ile mücadeleye ilişkin veri tabanlarının, bilgi sistemlerinin ve uygulamaların güvenliğinin sağlanmasının önemini artırmıştır (Öztürk, 2018: 209). Siber güvenliğe ilişkin yapılan en önemli düzenlemelerden biri 2015 yılında COSO ve Deloitte tarafından yayınlanan "COSO in the Cyber Age" raporudur. Bu rapor, siber riskin işletmedeki değerlendirilme süreçleri üzerine bir çerçeve sunmaktadır (COSO, 2015).

Sonuç olarak, siber güvenlik tarihi, bilgi teknolojilerinin yükselişiyle birlikte ortaya çıkan önemli dönüm noktalarını içermektedir. Siber saldırıların ve veri ihlallerinin artması, güvenlik zorluklarını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle, bilgi güvenliği ve siber güvenlik önlemlerinin sürekli olarak güncellenmesi ve iyileştirilmesi gerekmektedir. Gelecekteki eğilimlere ve tehditlere karşı hazırlıklı olmak için siber güvenlik bilincinin artırılması, savunma stratejilerinin geliştirilmesi ve işbirliği önem taşımaktadır."

Siber Risk Kavramına Genel Bakış

Günümüzde artan rekabet koşullarıyla birlikte, hem özel sektörde hem de kamu sektöründe bilgi teknolojileri yaygın şekilde kullanılmakta, işlemler elektronik ortamda gerçekleştirilmekte ve raporlama yapılmaktadır. Bilgi teknolojileri, birçok kolaylık sağlamanın yanı sıra riskleri de beraberinde getirmektedir (Öztürk, 2018: 208). Siber risk kavramı da bu bağlamda önem kazanmaktadır.

Siber risk, bilgi teknolojileri ve dijital sistemlerin kullanımıyla ortaya çıkan tehditlerin ve olumsuz etkilerin bir sonucudur. Bu riskler, siber saldırılar, veri ihlalleri, kötü amaçlı yazılımlar ve diğer dijital tehditler şeklinde ortaya çıkabilir. Artan dijitalleşme ve bağlantılı cihazlar, kurumların ve bireylerin maruz kaldığı siber riskleri artırmaktadır.

Özellikle 12 Mayıs 2017 tarihinde gerçekleşen "WannaCry" adlı siber saldırı, siber riskin etkisini açıkça gösteren bir örnektir. Bu saldırı, ağırlıklı olarak Avrupa ülkelerini etkilemiş ve birçok kurumu ve kullanıcıyı hedef almıştır. "WannaCry" ransomware olarak adlandırılan bir fidye yazılımıydı ve birçok bilgisayarı etkileyerek dosyaları şifrelemiş ve fidye talep etmiştir. Bu saldırı, siber riskin gerçek bir tehdit olduğunu ve küresel çapta ciddi etkilere yol açabileceğini göstermiştir.

BadRabbit, 2017 yılında ortaya çıkan bir fidye yazılımı saldırısıdır. Bu saldırı, bilgisayar sistemlerine sızarak dosyaları şifreleyen ve ardından fidye talep eden bir saldırı türüdür. BadRabbit fidye yazılımı, özellikle Rusya, Ukrayna ve Türkiye gibi ülkelerde yaygın olarak etkili olmuştur.

Siber riskler, sadece siber saldırılardan ibaret değildir. Bilgi teknolojilerinin kullanımıyla birlikte veri ihlalleri, kötü amaçlı yazılımlar, phishing (kimlik avı), kimlik hırsızlığı gibi tehditler de ortaya çıkmaktadır. Örneğin, bir şirketin veya hükümet kurumunun verilerinin çalınması veya ifşa edilmesi, ciddi itibar kaybına ve maddi zararlara yol açabilir. Bu nedenle, siber risklerle mücadele etmek ve önlem almak önemlidir.

Siber risklerle başa çıkmak için kurumlar ve bireyler, etkili güvenlik önlemleri almalı ve siber güvenlik bilincini artırmalıdır. Bu, güçlü şifreler kullanmak, güvenlik yazılımları ve güncellemeleri düzenli olarak kullanmak, verileri yedeklemek ve güvenli internet kullanımı konusunda dikkatli olmak gibi tedbirleri içerir. Ayrıca, güvenlik açıklarını tespit etmek ve gidermek için düzenli olarak güvenlik testleri yapılmalıdır.

Siber risklerin artmasıyla birlikte, siber güvenlik alanında da sürekli gelişmeler ve yenilikler yaşanmaktadır. Yeni tehditler ortaya çıktıkça, savunma stratejileri ve teknolojileri de buna uygun olarak güncellenmektedir. Bu sürekli değişen ve gelişen ortamda, siber risklere karşı sürekli bir farkındalık ve hazırlıklı olmak önemlidir.

Bu bağlamda, bilgi teknolojilerinin yaygın kullanımıyla birlikte siber riskler de artmaktadır. Siber saldırılar, veri ihlalleri ve diğer tehditler, kurumlar ve bireyler için ciddi riskler oluşturmaktadır. Bu nedenle, siber risklere karşı tedbirler almak, güvenlik önlemlerini güncellemek ve siber güvenlik bilincini artırmak önem taşımaktadır. Yeni tehditlere karşı hazırlıklı olmak için siber risklerin sürekli olarak izlenmesi ve güncel gelişmelere uyum sağlanması gerekmektedir.

Siber Saldırıları Ve Doğal Afetler Sonrası Siber Güvenlik Sorunları

Geçmişte yaşanan siber saldırılar ve tanımsal ifadelerin ardından bilgi sistemlerine yönelik gerçekleştirilen yaygın siber tehditler aşağıdaki şekildedir (Kumar, Srivastava, & Lazarevic, 2005: 5-6):

Bilgisayar Solucanları: İlk bilgisayar solucanları, siber saldırı tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Solucanlar, bilgisayarlara bulaşarak kendini otomatik olarak çoğaltabilen ve yayılan zararlı yazılımlardır. Örnek olarak, 1988 yılında Morris Solucanı (Morris Worm) bilgisayar ağlarında büyük çaplı hasara neden olmuştur.

Dosya ve Veri İhlalleri: Saldırganların hedef olarak yetkisiz erişim sağladığı veya çaldığı dosya ve veri ihlalleri siber saldırıların sık görülen bir türüdür. Bu saldırılarla birlikte, kişisel bilgilerin ifşa edilmesi, finansal verilerin çalınması veya ticari sırların ele geçirilmesi gibi ciddi sorunlar ortaya çıkabilir.

Kimlik Hırsızlığı: Siber saldırganlar, kişisel bilgileri ele geçirerek veya sahte web siteleri aracılığıyla kimlik hırsızlığı yapabilirler. Bu sayede, kullanıcıların banka hesaplarına veya diğer hassas bilgilere yetkisiz erişim sağlanabilir.

DDoS Saldırıları: Dağıtılmış Hizmet Reddi (DDoS) saldırıları, bir hedef sistem veya ağa aşırı miktarda trafik göndererek kaynakları tüketir ve sistemi hizmet dışı bırakır. Bu saldırılar, genellikle birçok kaynaktan eşzamanlı olarak gerçekleştirilir ve hedef sistem üzerinde aşırı yük oluşturur.

Fidye Yazılımları: Fidye yazılımları, kullanıcının dosyalarını şifreleyen ve dosyaların açılması için fidye talep eden zararlı yazılımlardır. Kullanıcılar genellikle dosyalarını geri alabilmek için fidye ödemek zorunda kalırlar.

Yukarıdaki sıralanan tehditlerin yanında Aslay (2017: 25-26) tarafından; sosyal mühendislik, web sayfası hırsızlığı ve yönlendirme, hukuka aykırı içerik sunulması, sistem güvenliliğinin kırılarak içeri sızılması, yerine geçme, çöpe dalma, istem dışı alınan elektronik postalar, bukalemun, oltalama, mantık bombaları, zararlı yazılımlar, bilgi ve veri aldatmacası, salam tekniği ve süper darbe gibi siber saldırı türleri sıralanmıştır.

Doğal afetlerin ardından ortaya çıkabilecek siber sorunlar da dikkate alınmalıdır. Örneğin, bir doğal afet sonrasında iletişim hatları veya altyapı sistemleri hasar görebilir ve bu da siber saldırılara açık hale gelebilir. Ayrıca, doğal afetler sırasında sahte yardım kuruluşları veya dolandırıcılık girişimleri gibi sosyal mühendislik saldırıları da artabilir.

Siber saldırılar ve doğal afetlerin birleşimi, ciddi sonuçlar doğurabilir. Özellikle acil durum yönetimi, kritik altyapıların korunması ve siber güvenlik tedbirlerinin alınması önem taşımaktadır. Bu tür olaylara karşı hazırlıklı olmak ve güvenlik önlemlerini güncel tutmak, ciddi zararların önlenmesine yardımcı olabilir.

Siber Saldırlarda Kişisel ve Kurumsal Savunma Mekanizmaları

Siber saldırılar, hem bireyleri hem de kurumları hedef alan ciddi tehditlerdir. Bu saldırılara karşı etkili savunma mekanizmaları oluşturmak, hem kişisel güvenliği korumak hem de kurumsal ağları güvende tutmak için hayati önem taşır. İşte siber saldırılara karşı kişisel ve kurumsal savunma mekanizmaları:

Kişisel Savunma Mekanizmaları:

- **Güçlü Parolalar Kullanmak:** Karmaşık ve benzersiz parolalar oluşturun. Parolalarınızı düzenli olarak değiştirin ve iki faktörlü kimlik doğrulama yöntemlerini kullanın.
- **Bilinçli E-posta Kullanımı:** Şüpheli veya tanımadığınız kişilerden gelen e-postalara karşı dikkatli olun. E-posta eklerini veya bağlantılarını açmadan önce güvenilirliklerini doğrulayın. Phishing e-postalarına karşı bilinçli olun ve kişisel bilgilerinizi paylaşmaktan kaçının.
- **Güncel Yazılımları Kullanmak:** İşletim sisteminizi ve uygulamalarınızı güncel tutun. Antivirüs ve antimalware yazılımlarını düzenli olarak güncelleyin.
- **Bilinçli İnternet Kullanımı:** Şüpheli web sitelerinden uzak durun ve

güvenilir kaynaklardan indirme yapın. Sosyal medya ve çevrimiçi platformlarda dikkatli olun, kişisel bilgilerinizi sınırlayın.

- Eğitim ve Farkındalık: Sık sık siber güvenlik konularında eğitim alın. Sosyal mühendislik saldırılarına karşı bilinçli olun ve güvenlik önlemlerini uygulayın.

Kurumsal Savunma Mekanizmaları:

- Ağ Güvenliği: Güvenlik duvarı ve güvenli ağ yapılandırması kullanın. Veri trafiğini izleyen güvenlik sistemleri kurun ve anormal aktiviteleri tespit edin.
- Veri Yedeklemesi ve Kurtarma Planı: Önemli verilerin düzenli olarak yedeklenmesini sağlayın. Veri kaybı durumunda kurtarma planı ve süreklilik stratejileri oluşturun.
- Yetkilendirme ve Erişim Kontrolleri: Kullanıcıların yetkilendirme düzeylerini belirleyin ve gereksiz erişimleri kısıtlayın. Çok faktörlü kimlik doğrulama yöntemlerini uygulayın.
- Personel Eğitimi: Çalışanlara siber güvenlik politikaları ve en iyi uygulamalar hakkında eğitim verin. Sosyal mühendislik saldırılarına karşı farkındalığı artırın.
- Sürekli İzleme ve Güncelleme: Sistemlerinizi ve yazılımlarınızı düzenli olarak güncelleyin. Ağ trafiğini izleyerek anormal aktiviteleri tespit edin ve hızlı müdahale yapın.

Bu savunma mekanizmalarının etkin bir şekilde uygulanması, siber saldırılara karşı direnci artırır ve kişisel bilgilerin ve kurumsal verilerin güvende kalmasını sağlar. Herkesin siber güvenlik konusunda bilinçli olması ve güvenlik önlemlerini almaya özen göstermesi önemlidir.

Genel Olarak Siber Saldırlara Karşı Önlemler

I. Güçlü Parolalar Kullanın:

- Karmaşık ve benzersiz parolalar oluşturun.
- Parolalarınızı düzenli olarak değiştirin.
- İki faktörlü kimlik doğrulama yöntemlerini kullanın.

II. Güncel Yazılımları Kullanın:

- İşletim sistemlerini, uygulamaları ve antivirüs yazılımlarını güncel tutun.
- Yazılımlarınızın otomatik güncelleme özelliğini etkinleştirin.

III. E-posta Güvenliği:

- Şüpheli veya tanımadığınız kişilerden gelen e-postalara karşı dikkatli olun.
- E-posta eklerini veya bağlantılarını açmadan önce güvenilirliklerini doğrulayın.
- Phishing e-postalarına karşı bilinçli olun ve kişisel bilgilerinizi paylaşmaktan kaçının.

IV. Veri Yedeklemesi:

- Önemli verilerinizi düzenli olarak yedekleyin.
- Yedeklemeleri güvenli bir ortamda saklayın ve doğrulama yapın.
- Veri kaybı durumunda yedeklemeleri kullanarak verilerinizi kurtarabilirsiniz.

V. Ağ Güvenliği:

- Güvenlik duvarı ve güvenli ağ yapılandırması kullanın.
- Wi-Fi ağınıza şifreleyin ve varsayılan yönetici şifrelerini değiştirin.
- Ağ trafiğini izlemek ve zararlı etkinlikleri tespit etmek için güvenlik sistemleri kullanın.

VI. Personel Eğitimi:

- Çalışanlarınıza güvenli internet kullanımı, e-posta güvenliği ve şüpheli içerikleri tanıma konularında eğitim verin.
- Sosyal mühendislik saldırılarına karşı bilinçlendirme yapın ve güvenlik politikalarını belirleyin.

VII. Kriz Planı ve İzleme:

- Bir siber saldırı durumunda kriz planınızı hazır tutun.
- Güvenlik olaylarını izlemek ve anormal aktiviteleri tespit etmek için güvenlik olay yönetimi sistemleri kullanın.

VIII. Harici Cihazlara Dikkat:

- USB bellek, harici hard disk gibi cihazları dikkatli bir şekilde kullanın.
- Bilinmeyen kaynaklardan gelen cihazları takmadan önce güvenilirliğini doğrulayın.

IX. Uzman Yardımı ve İzleme:

- Bir siber güvenlik uzmanından yardım alın ve sistemlerinizi düzenli olarak denetletin.
- Güvenlik güncellemelerini ve tehditleri takip etmek için güvenlik duvarı ve antivirüs yazılımlarını kullanın.

X. Farkındalık ve Sürekli Öğrenme:

- Siber güvenlik konusunda kendinizi sürekli olarak güncelleyin.
- Yeni saldırı yöntemlerini, güvenlik önlemlerini ve en iyi uygulamaları takip edin.

Siber saldırılara karşı alınacak önlemler, bilgi güvenliği ve siber güvenlik politikalarının bir parçası olmalıdır. Sürekli olarak tehditleri değerlendirmek, güvenlik açıklarını tespit etmek ve önlemek için aktif bir yaklaşım benimsemek önemlidir. Güvenlik bilincini artırmak ve çalışanların eğitimine önem vermek, kurumunuzun siber saldırılara karşı daha dirençli olmasına yardımcı olacaktır.

Sonuç ve Değerlendirme

Siber güvenlik tarihindeki dönüm noktaları, tehditlerin evrimi ve savunma stratejilerinin gelişimi açısından önemli bir rol oynamıştır. Bu dönüm noktaları, bize siber güvenlik konusunda önemli dersler vermektedir.

Sürekli Bir Yarış:

Siber saldırganlar ve savunma uzmanları arasında sürekli bir yarış söz konusudur. Teknolojik gelişmeler ve yeni saldırı yöntemleri ortaya çıktıkça, savunma stratejileri de buna uyum sağlamak zorundadır. Bu yarış, siber güvenlik alanındaki önlemlerin sürekli olarak güncellenmesi ve iyileştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

İşbirliği ve Paylaşımın Önemi:

Siber güvenlik tehditleri sınırları aşabilen bir niteliğe sahiptir. Bu nedenle, siber güvenlik açısından işbirliği ve bilgi paylaşımı büyük bir öneme sahiptir. Kurumlar, hükümetler, akademik kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları arasında

işbirliği ve ortak çalışmalar, tehditlerle mücadelede daha etkili olmayı sağlayabilir.

Farkındalık ve Eğitimin Önemi:

İnsan faktörü, siber güvenlik açısından en önemli unsurlardan biridir. Kullanıcıların farkındalığı ve eğitimi, siber saldırılara karşı savunmanın temel bir unsuru olarak değerlendirilmelidir. Kullanıcıların güvenlik politikalarına uyması, güçlü şifreler kullanması, kimlik avı saldırılarını tanınması ve güvenlik açıklarına dikkat etmesi, kurumsal ve kişisel siber güvenliği artırmada büyük bir öneme sahiptir.

Sürekli İyileştirme ve İzleme:

Siber güvenlik, statik bir konu değildir. Tehditler sürekli olarak evrim geçirirken, savunma stratejileri de sürekli olarak iyileştirilmeli ve güncellenmelidir. Güvenlik açıklarının izlenmesi, zayıf noktaların tespit edilmesi ve düzeltilmesi süreci sürekli olarak devam etmelidir.

Sonuç olarak, siber güvenlik tarihindeki dönüm noktaları, tehditlerin karmaşıklığını ve çeşitliliğini ortaya koymuştur. Bu dönüm noktalarından çıkarılan dersler, siber güvenlik stratejilerinin sürekli olarak güncellenmesi, işbirliği ve paylaşımın teşvik edilmesi, farkındalık ve eğitimin öneminin vurgulanması ve sürekli iyileştirme ve izleme süreçlerinin uygulanması gerektiğini göstermektedir. Böylece, siber güvenlik açısından daha güçlü bir savunma mekanizması oluşturulabilir ve tehditlere karşı daha etkili bir şekilde mücadele edilebilir.

Kaynakça

American Accounting Association. (2017). Cybersecurity and Continuous Assurance. Journal Of Emerging Technologies In Accounting , 1-12.

Aslay, F. (2017). Siber Saldırı Yöntemleri ve Türkiye'nin Siber Güvenlik Mevcut Durum Analizi. International Journal of Multidisciplinary Studies and Innovative Technologies , 24- 28.

Burca, N. (2017, Haziran 3). İç Kontrolleriniz Etkin Mi? «WannaCry» Siber Saldırısında Sorumluluk Kime Ait? Mart 5, 2019 tarihinde <https://nazifburca.com> adresinden alındı

COSO. (2015). COSO in the Cyber Age: Report Offers Guidance on Using Frameworks to Assess Cyber Risks

İnternet Kaynakları <https://www.kaspersky.com.tr/blog/bad-rabbit-ransomware/4326/>

SİBER DOLANDIRICILIK VAKALARI, TEKNİK-TEORİK SENARYOLAR VE ACI SONUÇLAR: PHISHING, HOAX SALDIRILARINA GENEL BAKIŞ VE ALINABİLECEK ÖNLEMLER**ÖZET**

Günümüzde sosyal medya aracılığıyla veya diğer sanal iletişim araçları vasıtasıyla pek çok dolandırıcılık vakasına şahit olmaktayız. Kullanıcıların net ortamında sık kullandığı uygulamalar veya işlemler detaylandırılarak phishing (oltalama saldırısı) dediğimiz yöntemle manipüle edilmekte. Kullanıcıların sık ziyaret ettiği sistemler veya uygulamaların birebir kopyası yapıp çeşitli hoax (aldatıcı, asparagas mesaj) yöntemleriyle kullanıcılara gerçek veriymiş gibi gösteriliyor. Peki bu Hoax verilerinden veya yapılan phishing sistemlerden korunmak için ne kadar etkili çalışmalar var veya neler yapıyoruz ? Ve bu yöntemlerin boyutu ne kadar derine iniyor ? Bu makalede bu sorulara cevap arayarak sanal dolandırıcılık yöntemlerini teorik olarak inceleyip arada teknik detaylar ile son kullanıcının anlayabileceği şekilde aktarmaya gayret gösterilmiştir.

ABSTRACT

Today, we witness many fraud cases through social media or other virtual communication tools. Frequently used applications or transactions by users in the online environment are manipulated through a method known as phishing. Systems or applications frequently visited by users are replicated exactly, then presented to users as real data through various hoax methods. So, what effective efforts exist to protect us from these Hoax data or phishing systems? How deep do these methods go? This article aims to answer these questions by theoretically examining virtual fraud methods and attempts to communicate this information in a way that the end user can understand, with some technical details interspersed.

Anahtar Kelimeler : Sanal İletişim Araçları, Oltalama Saldırıları, Siber Dolandırıcılık, Sahte Haber, Manipülasyon ve İnandırma, Siber Dolandırıcılık Korunma ve Savunma Yöntemleri, Teknik Teorik Siber/Sanal Dolandırıcılık Senaryo ve Vakaları,

Keys : Virtual Communication Tools, Phishing Attacks, Cyber Fraud, Fake News, Manipulation and Persuasion, Cyber Fraud Protection and Defense Methods, Technical Theoretical Cyber/Virtual Fraud Scenarios and Cases

GİRİŞ : Hoax Nedir ?

İçerisinde aldatıcı bilgiler ile dikkat çekecek biçimde hazırlanmış mesajlar bütünüdür.[1] Genellikle mail yoluyla hedefe gönderilir ve hedef manipüle edilmeye çalışılır. Mail yolu dışında; artık sosyal medyanın da hayatımızın bir parçası olmasıyla birlikte bir çok adreste (Facebook, Twitter, Instagram, Blogspot, Tumblr v.b) bu tür hoax verilerine en inandırıcı biçimde rastlayabilirsiniz.

Mail üzerinden, Facebook üzerinden, Twitter üzerinden, Whatsapp üzerinden, Instagram üzerinden ve bütün bunların alternatifi olabilecek (Telegram, Vk, Signal, Snapchat) uygulamalar üzerinden bile Hoax artık günümüzde çok rahat bir biçimde uygulanmaktadır.

Çeşitli yollarla, ilgili uygulamalarla da bütünleşik biçimde istenilen hedefe yönelik %99 başarılı sonuçlar alınabilecek Hoax türleri vardır.[2] Tabiki bunlar Sosyal Mühendislik ve biraz da teknik siber güvenlik bilgileri gerektirmektedir. Günümüzde siyah şapkalı hackerlar dediğimiz kötü niyetli bireyler ve dolandırıcılar hedeflerini analiz ederek kişisel veya topluca yöntemler belirleyip, manipüle edici verileri hazırlayarak bunları uygun sosyal mühendislik yöntemleriyle birleştirip doğrudan hedefi veya hedefleri profesyonel bir biçimde ele geçirmekte.

Peki Nasıl ? Örnek bir Hoax/Phishing Senaryosu

* Senaryo uygulamada Hoax, Sosyal Mühendislik, Phishing ve Web Security/Design ağırlıklı gidilmiştir.

Ziraat Bankası üzerinden bir senaryo gerçekleştirelim. Biliyorsunuz Ziraat Bankası Kurumsal

URL : <https://www.ziraatbank.com.tr>

Online Bankacılık işlemleri baz alınsın. Onunda URL adresi aşağıdadır.

<https://bireysel.ziraatbank.com.tr/Transactions/Login/FirstLogin.aspx?customertype=rtl>

Buraya kadar her şey normal. Girdiğimiz adresler belli, hangi işlemleri yapacağımız belli. Giriş yaptıktan sonra ödeme kanalları, hesap bilgileri gibi arayüzleri biliyoruz.

Hedef orta yaşlarda, devlette çalışan bir personel veya personeller olsun.

Şimdi hedefe yönelik araştırmalar yapalım. Twitter veya Facebook aracılığıyla online satış sayfaları, e-ticaret sayfaları, gruplar, twitter aktiviteleri detaylıca araştırıldıktan sonra kullanıcıya/kullanıcılara yönelik bilgiler harmanlanır. Bu bilgilere yönelik Ziraat Hesabı olan kişi veya kişiler bulunur. Bu kişilerin mailleri toplanır.

Mail toplamanın farklı yönleri elbette var. Bir çok mail datası nette kolaylıkla bulunabilir. Yine her hangi bir devlet kurumuna yönelik yapılan saldırılarda çeşitli "data" bilgileri ele

geçirilebilir. İçeriden veya dışarıdan yapılacak bu tür saldırıların neticelendirilmesi sonucunda kötü niyetli kişiler kolaylıkla bu dataları pazarlayabilir veya direkt provake amaçlı paylaşabilir.

Asıl konumuza devam edelim.

Bkz : Bazı devlet kurumlarından alınan maaşların Ziraat Bankasından verilmesi örneği.

Bankaların hangi devlet kurumları ile anlaşmalı olduğundan yola çıkarak hangi kurumun hangi bankadan maaş verdiği de çok kolay bir şekilde tespit edilebilmekte.

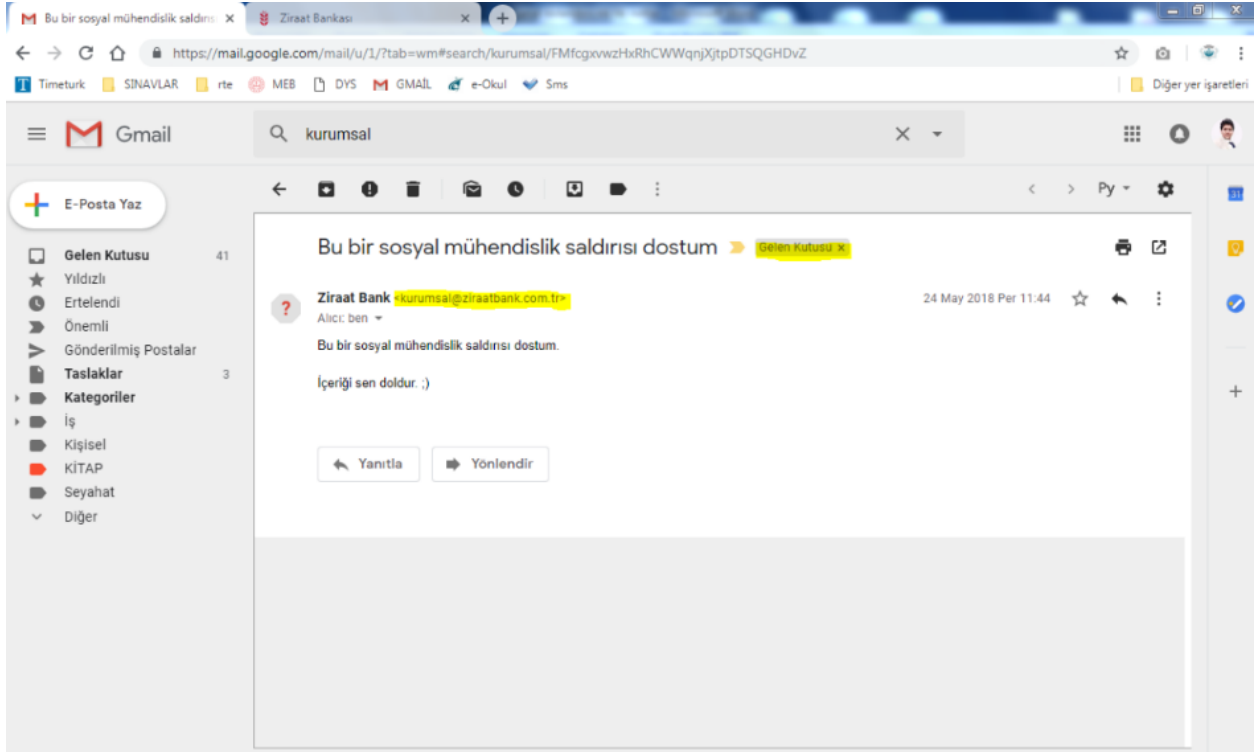
Bkz : Alınan bilgiler doğrultusunda hedefin çalıştığı kurum tespit edilir ve saldırı senaryosu üzerinden fikirler geliştirilir.

Bkz : Geliştirilen fikirler artık yavaş yavaş uygulamaya alınır. Bunlar için gerekli birkaç teknik yöntemler oluşturulur.

Bu yöntemler nelerdir hemen inceleyelim.

Kurumsal Mail

Hedefe doğrudan etkili bir mesajla, "hedefe gönderilecek veriye" en yakın şekilde ya da direk aynı isimde bir mail üzerinden ilk iletişime geçilir.

Not : Görüntü tarafımdan 2018 yılında uygulamalı eğitim üzerinden gerçekleştirilen senaryoda kayda geçmiştir.

Yukarıda ki örnekte sosyal mühendislik saldırısı için kurumsal@ziraatbank.com.tr adresinden direk gelen kutusuna düşecek biçimde mail gönderildiğini görüyorsunuz. Günümüzün hacking yöntemlerinde sıklıkla kullanılan bir yöntem. İstedığınız adresten direk gelen kutusuna istediğiniz mesajı gönderebiliyorsunuz.

Bilinçli bir kullanıcının ilk yapacağı mail adresini kontrol etmektir. Peki yeterli mi ? Tabiki hayır.

Mail İçeriği

Mail içeriği kullanıcıya yönelik bir kampanya, çekiliş v.b yöntemler ile manipüle için kullanılır. Örnek için, hemen Ziraat Bankası'nın e-bülten servisinden bir içerik bulalım.

http://ebulten.ziraatbank.com.tr/trimages/taksitlendirme_012019/taksitlendirme_012019.html

Yukarıda ki kampanya detayları, güzelce hazırlanır ve tıpkı Ziraat Bankasının resmi mail hesabından (yukarıda ki gördüğümüz adres) bire bir gelen kutusuna; ve mail içeriği tıpkı ziraat bankasının gönderdiği kampanyalar gibi...

Buraya kadar, normal bir son kullanıcı ziraat bankasından mail geldiğine emin olmuş olmalı ?

Normal bir mail aldığınızı düşünmeniz ilk etapta geçerli. Ama bu gördüğümüz gibi kesinlikle sizi yanıltıcı biçimde hazırlandı. Devam edelim...

Phishing Attack (İçerik-Tasarım)

Artık kötü niyetli şahısların oltasını atıp bekleyeceği sistemin son aşaması, Phshing sayfası ve bu sayfanın orjinaliyle bire bir aynı olacak şekilde kodlanıp; ilgili security adımlarını atlatması.

Bunu nasıl yapabilirler veya nasıl yapıyorlar ?

Şöyle ki bir web sayfasının bire bir kopyasının çıkartılması uzmanlarca dakikalar alabilecek bir konu. Web tasarım konusunda görsellik önemli bir konudur; web sitesinin kullanılabilir kılınmasında büyük rol oynar.[3] Bu hususta senaryoya göre uzmanın sahte web sayfasını logosundan içeriğine, içeriğinden Hoax da kullanılan detaylara kadar inandırıcı ve %100 aynı tasarım ile sizlerin önüne getirilebilmesi çok kolay bir iştir. Ve çeşitli doğrulama adımları da Sponsorlu bağlantı örnekleri veya kullanıcı dikkatsizliği nedeniyle es geçiliyor.

Burada ki püf noktası ve son kullanıcıların çoğunun dikkat etmediği nokta bu veriler hangi sunucuda, bu veriler hangi url adresi ile önünüze geliyor ? Çoğunlukla önceki aşamalarda hazırlanan Hoax'da ki verilerin inandırıcılığı ile; son aşamada önünüze gelen aldatıcı sayfanın güvenilirliğinde gözden kaçan detaylar sonucu bir çok mağduriyet malasef ki yaşanmakta.

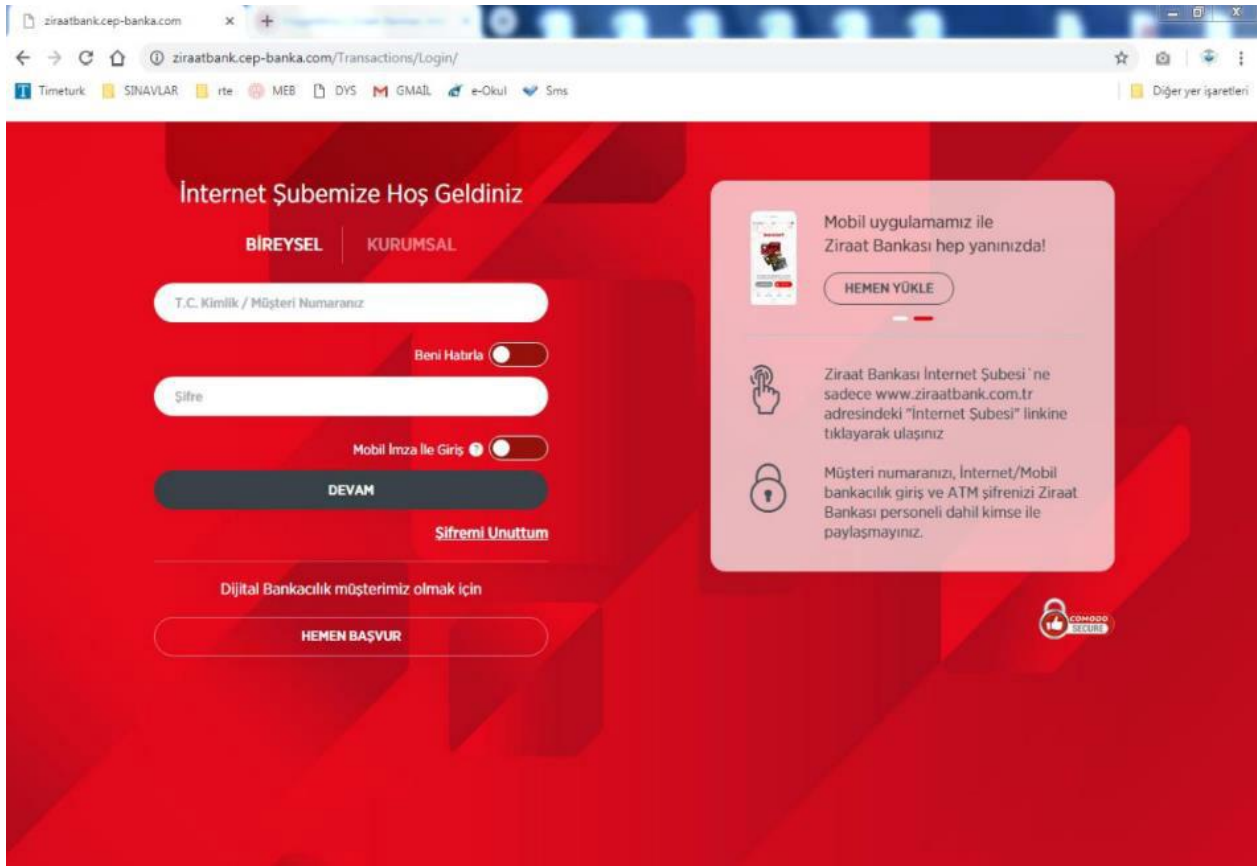
Artık çoğu kullanıcının işlerini mobil sistemlerden yapması ve akıllı telefonların büyük bir çoğunlukta olması tüm bu anlatılanların gerçekleşmesinde de en büyük etkenlerden biri.

Akıllı Telefonlar üzerinden yapılan E-Ticaret alışverişleri, bankacılık işlemleri ve aklınıza gelebilecek bir çok şey ne yazık ki çok büyük bir bilinçsizlik içerisinde yapılmakta. Bunu bilen; zafiyetinizi açığa çıkarır ve kötü sonuçlar ve deneyimler yaşamanıza sebebiyet verir.

Şimdi ilk paragrafta değindiğimiz kopya sistemler üzerinden devam edelim. Mail içeriğimiz Kampanya detayları hakkındaydı. Mail'den girilen bağlantılar aşağıda ki görselde gördüğünüz adrese *eğer onay verdiğiniz takdirde, yönlenecektir. Ve siz gelen mailin güvenilirliğine yönelik sorgulama yapmadan bu adrese rahatlıkla gidebilmenin deneyimini yaşadığınızı zannediyor durumdasınız.

“Kampanya hakkında ayrıntılı bilgi için tıklayınız.”

Tıklayalım...

Böyle bir içeriğe yönlendiriliyorsunuz. Gördüğünüz URL adresi ise bilinçsiz kullanıcıların en büyük zafiyetlerinden birisini oluşturuyor. Bu adrese girdiğiniz bilgiler direkt olarak scripte gömülmüş dolandırıcı mail adreslerine iletiliyor ve anında işlem yapılarak telefonunuza gelen kodu aynı kurumsal mail adresinden iletmeleri isteniyor. Ve karşı tarafa kodu verdiğiniz andan itibaren dolandırıcılar artık ziraat bankası bireysel işlemler sayfasından hesabınıza erişmiş oluyor.

Maalesef ki bu son aşama ile bir çok mağduriyet yaşanıyor. En sık kullanılan yöntemlerden ziyade daha etkili ve nokta atışı bir senaryo ile karşı karşıya olduğunuzu düşünürsek Facebook,

Instagram ve benzeri yerlerde ki sponsorlu bağlantı hileleri ile dolandırılan vatandaşların sayısını size bırakıyorum...

Görmüş olduğunuz gibi; senaryolar üzerinden ve teknik kısımların araya serpiştirilmesi ile bu vakaların yaşanmasına şahit oluyoruz. Bu olayın her kısımdan yapılabilmesi (mobil cihazlardan / laptolardan / tabletlerden) de ne yazık ki acı bir gerçek. En büyük sorunumuz araştırmamak ve bilinçsiz teknoloji kullanımı.

SONUÇ VE ÖNERİLER: Ne yapılmalı ?

Dolandırıcılık vakalarının analizi çıkarılarak hangi kesime yönelik olduğu yüzde ile belirlenip; bu kesime gerekli uyarıcı makale ve bildirimler yayınlanmalı.

- Her çeşit yaş aralığında görülse de genel uyarılar ve makaleler ile vatandaşlar bilgilendirilmeli.
- Teknik olarak bir mesajın hoax olduğunu anlayabilmek için; yazı dili – içeriklerin dizilimi – verilen mesaj ve en önemlisi sizden istenenin ne olduğunu daima sorgulayarak hareket edin.
- E-ticaret sistemleri'nde doğrulanmamış web siteleri veya bilinmeyen adreslerden alışveriş yapmayın.
- Sosyal Medya'yı bilinçli kullanın.
- Tespit ettiğiniz dolandırıcılık vakalarını ilgili birimlere bildirin.
- Şüphelendiğiniz adresleri USOM kanallarına bildirin. [4]

KAYNAKÇA

- [1] Hoax, Hacettepe Üniversitesi – <https://yunus.hacettepe.edu.tr/~ncokca/kmlst/hoax.htm>
[2] Aldatmaca Türleri, Kaspersky – <https://www.kaspersky.com.tr/blog/what-is-hoax-report/6087/>
[3] Paltacı M. Bahtiyar, WordPress Tema Geliştirme, Level Kitap – Sayfa: 15
[4] Usom İhbar – Ulusal Siber Olaylara Müdahale Merkezi – <https://www.usom.gov.tr/ihbar>

